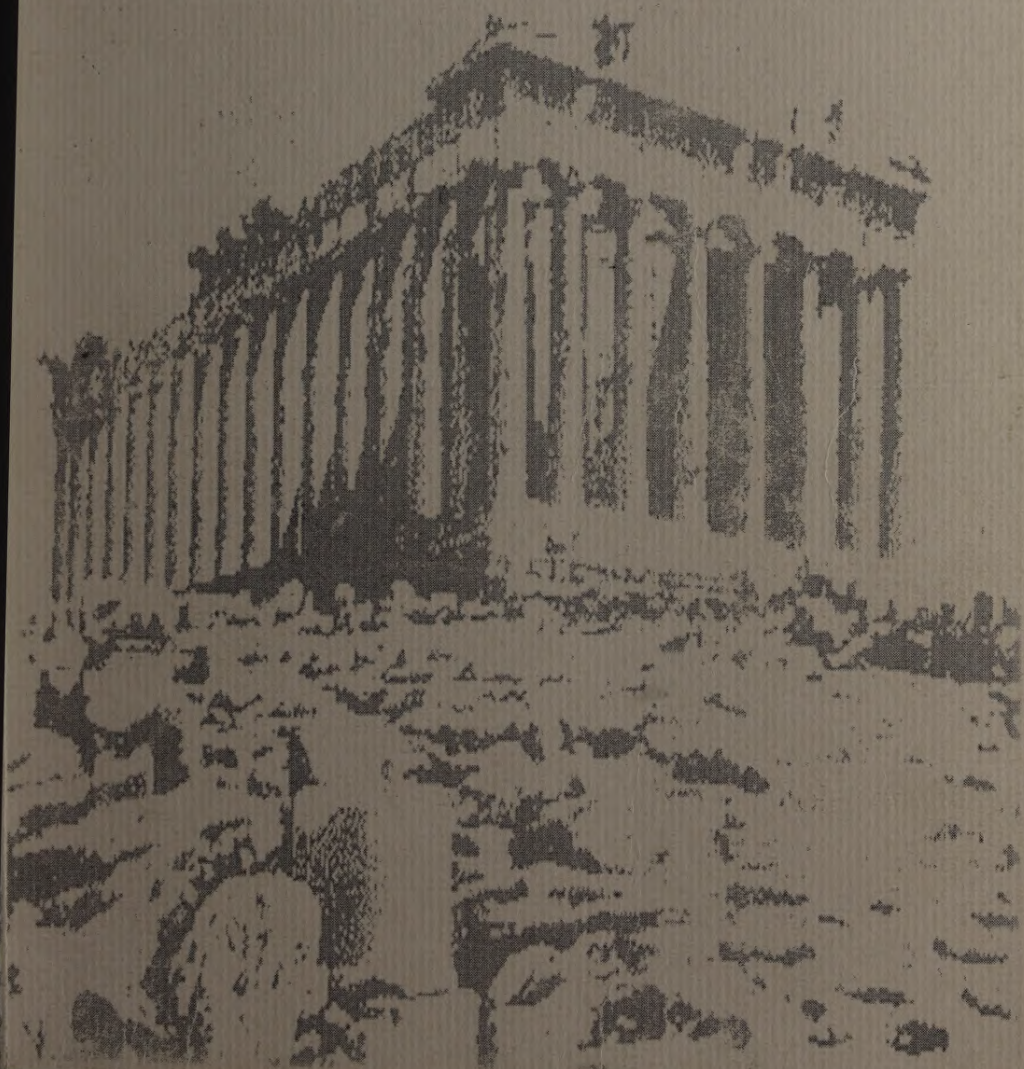
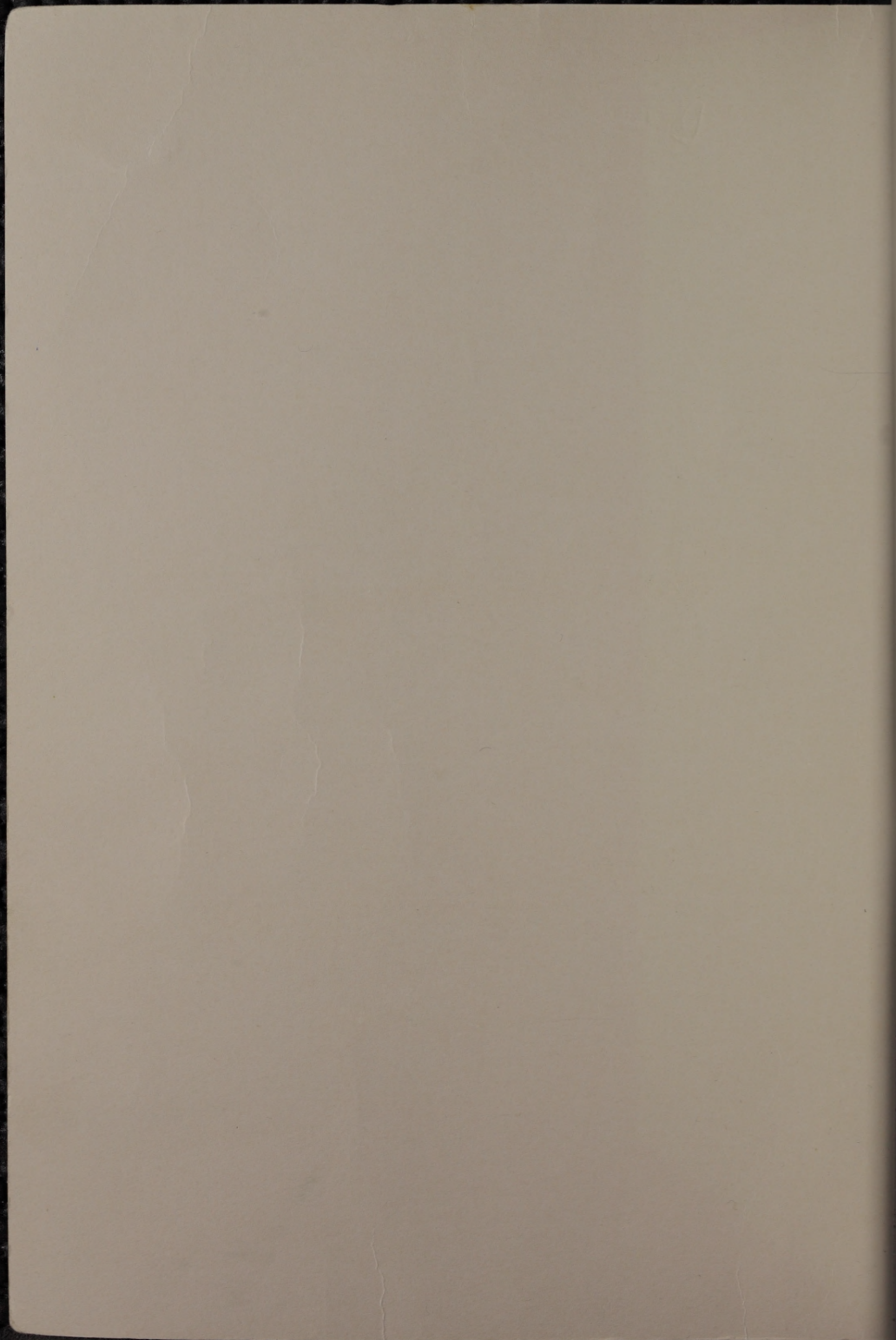

ARHITEKTŪRAS TERMINU

VĀRDNĪCA

98-3
596

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

L
72

98-3
596

Latvian Architectural Terminology

ARHITEKTŪRAS TERMINU

VĀRDNĪCA

Liepāja 1998

Latvian Architectural Terminology
ISBN 9984-501-83-2

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~98-16.649~~
0304017253

Arno Oerta bakalaura darbs
Darba vadītājs mākslas zinātnieks Alberts Eglītis
Recenzente arhitekte Gunta Šnipke

© Datorsalikums: Arno Oerts
ISBN-9984-562-83-2

Ievadvārdi vārdnīcas LASĪTĀJIEM.

Vārdnīca veidota kā mācību līdzeklis Liepājas Pedagoģiskās Augstskolas un mākslas koledžas studentiem. Informācijas apjoms (ap 540 terminu un 80 attēlu) nepretendē uz visaptverošu arhitektūras stilu, virzienu, konstruktīvo un dekoratīvo elementu, materiālu un to apstrādes paņēmieni skaidrojumu. Tomēr, studējot mākslas un kultūras vēsturi, vārdnīca būs Jums labs palīgs.

Jūs vēlaties nākošās vasaras ceļojumā apmeklēt Ķelnes katedrāli un saklausīt "sastingušo mūziku"* gotikas meistardarba augstajās velvēs un smailajos, ažiūrajos torņos. Iepazīstot arhitektūras un mākslas stilus, Jūs atklāsiet, ka dižās gotiskās katedrāles ir viduslaiku celtnieku radošā gara un Dieva savstarpējās harmonijas ģeniāla materializācija.

Pirms pastaigas Brīvdabas muzejā atveriet vārdnīcas 49. lapaspusi. Tā ļaus Jums labāk saskatīt latviešu tautas celtniecības skaidrību un pamatīgumu, lauku amatnieku apbrīnojamo daiļuma izjūtu.

Vārdnīcā minētie nozīmīgākie 20. gadsimta mākslas virzieni apliecina virzību uz lielāku radošās darbības brīvību, "žogu" nojaukšanu dažādu mākslu starpā. Šie procesi tieši vai pastarpināti ietekmē visu mūsdienu kultūru, tās kontekstā arī arhitektūru. Savukārt arhitektu neordinārā domāšana un jauno materiālu izmantošanas pārsteidzošās iespējas liek "neiesūnot" māksliniekam.

* Spārnotā frāze "arhitektūra ir sastingusi mūzika" šķiet radusies apbrīnojot gotiskās katedrāles.

Saīsinājumi

ang. - angļu valoda

att. - attēls

fr. - franču valoda

gr. - sengrieķu valoda

gs. - gadsimts

it. - itāliešu valoda

lat. - latīņu valoda

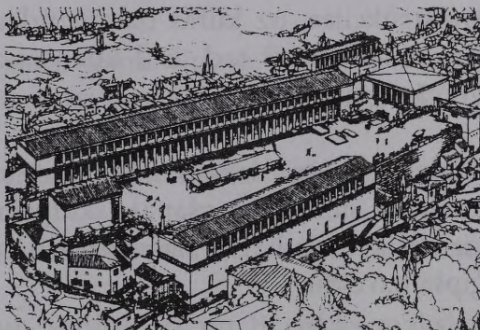
skat. - skaties

vāc. - vācu valoda

Abaks - (gr. Abax - galds, rēķinu galdiņš) - 1) arhit. kapitēļa augšdaļa - parasti četrstūraaina plāksne (att.55); 2) seno grieķu un romiešu rēķinu galdiņš, kas zaudējis savu nozīmi pēc skaitāmo kauliņu izgudrošanas.

Abrazīvi - (lat. Abrasio - nokasīšana) - slīpējamie materiāli (abrazīvie materiāli): dabiskie (bimšsteins, korunds, smirģelis, dimants, krams u.c.) un mākslīgie (karborunds, alunds, grafits, smalcināts stikls u.c.).

Agora - sengrieķu tautas sapulce, arī vieta, kur tā sanāca, grieķu polis (pilsētas un apkārtnes teritorijas) sabiedriskās dzīves centrs. Parasti tas bija tirgus laukums, kam visapkārt atradās tempļi un valsts iestāžu ēkas (att.1).

att.1

Aila - caurums, atvērums sienā logiem vai durvīm.

Aiziela - iela, pie kuras atrodas saimniecības ēkas jeb sētas puses izbauktuves atšķirībā no ielām ar dzīvojamo apbūvi.

Aizsleja - tautas celtniecībā apdzīvojamās ēkas guļbaļķu sienām apliktie plēstie stāvkoki.

Akants - rotājums stilizētas akanta (dadža) lapas veidā. Tiek izmantots korintiskā ordera kapitēļa veidojumā vai kā patstāvīgs ornamentāls elements (att.2).

att.2

Akrotērijs - rotājošs elements klasiskās

arhitektūras orderos (galvenokārt palmetes, volūtas vai kādas skulpturālas figūras veidā). Parasti novietoja frontona stūros vai virsotnē.

Akustika - (gr. Akustikos- dzirdē) - 1) mācība par skaņu (fizikas daļa); 2) kādas telpas īpašības skaņu izplatīšanās un to dzirdamības ziņā.

Akvedukts - (lat. Aquaeductus - ūdensvads) - akmens, betona vai dzelzbetona celtnē, kas sastāv no lokam līdzīgas nesējas konstrukcijas, uz kuras balstās ūdens kanāls, rēne vai caurule. Akveduktu būvē tad, kad ūdens jāaizvada pār dziļām ielejām, gravām, upēm u.t.t.

Alabastrs - (gr. Alabastros) - apdedzinātais, samaltais baltais ģipsis, ko lieto sienu apmešanai, skulptūru veidošanā un atliešanā, ķirurģijā un tml.; par alabastru sauc arī iezi - baltu, sīkgraudainu ģipša paveidu.

Alkovs - guļamistabas daļa, kurā atrodas gulta. Parasti alkovs ir nišveida.

Altāris - 1) paaugstinājums upurēšanai dieviem pirmskristīgajās reliģijās, ziedoklis; 2) dievkalpojuma svētdarbībām ierīkots galds kristīgajā baznīcā.

Ambrazūra - 1) mil. šaujamlūka, caurums nocietinājuma mūrī, ierakumu brustverē, bruņu tornī un tml. (šaušanai un novērošanai); 2) ļoti mazs caurums sienā logam vai durvīm.

Amfiprostils - grieķu templis, kuram kolonnas atradās gan priekšējā, gan aizmugures fasādē.

Amfiteātris - (gr. Amphitheatron) - 1) seno grieķu teātrī - vietas skatītājiem, kuras bija izvietotas puslokā uz pakalnu nogāzēm;

2) Senās Romas arhitektūrā - zem atklātas debess uzcelta apaļa vai iegarena (ovāla) celtnē izrādēm, kurā vietas skatītājiem bija iekārtotas pakāpjveidīgi apkārt arēnai (att.7); 3) mūsdienu teātros, cirkos, koncertzālēs u.c. - skatītāju zāles daļa, kas iekārtota pakāpjveidīgi.

Ampīrs- vēlā klasicisma mākslas stils, kas radās Francijā Napolēona I impērijas laikā un raksturīgs ar stingrām monumentālām formām, (dorisko un toskānisko orderi) un seno romiešu un ēģiptiešu dekoratīvo formu izmantošanu.

Anfilāde- arhit. caurstaigājamu telpu virkne, kas savā starpā savienotas ar durvīm, kuras atrodas taisnā līnijā cita aiz citas.

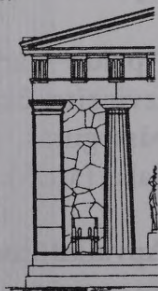
Angārs- (fr. Hangar) - liela telpa, bieži lidmašīnu novietošanai.

Angļu pēda- (arī Londonas, arī krievu) garuma mērvienība - 30,48cm.

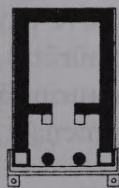
Ansamblis- celtni, gleznu, skulptūru un lietišķās mākslas priekšmetu saskaņots kopums arhitektūrā un mākslā.

Antablements- arhit. ordera vainagojošā, horizontālā daļa, ko balsta kolonnas (arī pilastri)(att.55,56).

Antefikss - jumta augšējais vai apakšējais kārniņš ar plastisku vertikālu dekoratīvo elementu (palmetes vai fantastiska dzīvnieka veidā). Izmantots jumta dzegas vai kores rotāšanai.

Anti- (lat. Antae) -antikajā arhitektūrā celtnes sānsienu pagarinājumi gala fasādes pusē. Parasti starp antiem novietoja divas kolonnas. Templi, kurā bija izmantoti anti, starp kuriem atradās divas kolonnas sauca par antu templi. (att3,4).

att.3,4

Antīks - uz seno grieķu vai romiešu kultūru attiecīgs; arī sens, senlaiku (par mākslasdarbu)(att.6,7).

Antresols- (fr. Entresol) - starpstāvu telpa, parasti starp pirmo un otro stāvu, mēbelēm skapītis virs pamatmēbeles.

Apalskulptūra arī pilnplastikas veidojums - brīvstāvoša, no visām pusēm aplūkojama skulpturāla figūra vai figūru grupa.

Apbūves līnija, būvlaide - nosacīta apbūves robeža, līdz kurai atļauts celt ēkas.

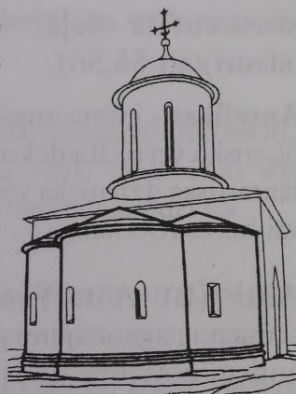
Apbūves regulācijas zona - teritorija ap pilsētbūvniecības pieminckli, kurā ir ierobežots ēku augstums un apbūves blīvums.

Aploda- sienas konstrukcijā iestiprināti un aili aptveroši šķautņi vērtnu iekāršanai.

Apmale - dēlis vai līste aplodas un sienas sadurvietas noslēgšanai.

Apsīda - arhit. pusapaļa vai poligonāli izvirzīta ēkas daļa kam ir pašai savs pārsegums, (baznīcās parasti altārtelpas daļa) (att.5).

Apvalkdūmenis (arī manteļskurstenis)- līdz 19.gs. vidum dzīvojamās ēkās izplatīta izbūve pavardam. Tās bija līdz griestiem izmūrētas sienas, kas virzienā uz augšu sašaurinājās, virs jumta veidojot parastu dūmeņa galu.

att.5

Senā Grieķija 11.-1.gs.p.m.ē.

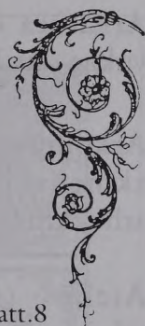
att.6

Senā Roma 6.gs.p.m.ē.-5.gs.m.ē.

att.7

Arabeska- spirālveida elements ornamentā, kurā izmanto stilizētu akantu lapu vijumu. Ģeometriskā, abstrahētā veidā sastopama arābu tautu mākslā, ar ko saistās arī tās nosaukums (att. 8).

att.8

Arēna- (lat. Arena - smiltis) - 1) ar smiltīm nokaisīts laukums Senās Romas amfiteātrī, kur notika gladiatoru cīņas; 2) uzstāšanās vieta cirkū; plašākā nozīmē - spēļu, estrādes u.c. laukums.

Arhitektonika- (gr.Architektonike - celtniecības māksla) - 1) celtnes māksliniecisko un konstruktīvo elementu vienība; 2) mākslas darba uzbūve, kompozīcija.

Arhitektūra - 1) celtniecības māksla, māksla projektēt un būvēt; 2) plašākā nozīmē - cilvēkvides organizēšanas māksla.

Arhitrāvs - nesošā sija, ordera antablementa apakšējā sastāvdaļa (att. 55,56).

Arka - ailes lokveida pārsedze starp diviem balstiem (stabiem, kolonnām). Atkarībā no pārsedzes formas izšķir pusaploces arku, smailloka arku u.c.

Arkāde - arhit. pēc formas un lieluma vienādu, uz kolonnām balstītu arku rinda (att.9).

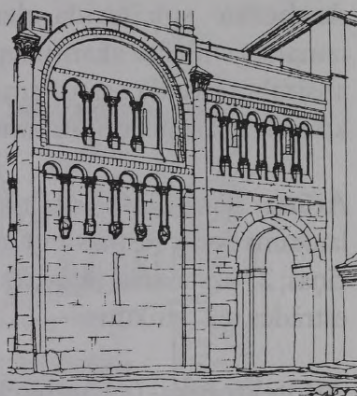
att.9

Armatūra - arhit.1) dzelzsbetona konstrukciju stiegrojums; 2)palīgierīču, to detaļu kopums.

Arkatūra - nelielu dekoratīvu arku virkne (att.10).

Arkbutāns - (fr. arc - boutant)- ārcējā akmens pusarka (gotiskajā arhitektūrā) (att.11) .

Ateljē - (fr. atelier)- gleznotāja, tēlnieka, fotogrāfa darbnīca; modes ateljē - drēbnieka darbnīca.

att.10

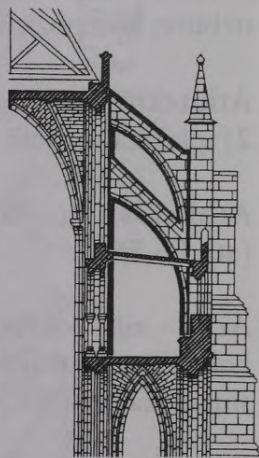
Atika - sienas daļa virs vainagojošās dzegas. Atika paredzēta uzrakstiem vai bareljefiem. Ja aiz atikas atrodas telpas, tajās var būt logi.

Atlants - 1) sengrieķu mitoloģijā - titāns, kas pēc Zeva pavēles esot turējis uz pleciem debess jumus; 2) (ar mazo burtu) tēlotajā mākslā un arhitektūrā - vertikāls balsts vīrieša figūras veidā (att.12).

att.12

Ātrijs - romiešu dzīvojamās mājas vidusdaļa- slēgts iekšējs pagalms, ar ko savienotas pārējās telpas. Sākumā ātrijs centrā bija pavards (virs tā griestos atvere dūmiem), vēlāk pavarda vietā atradās baseins, bet virs tā griestos atvērums gaismai un lietūsūdens satecei. Romas impērijas laikā ātrijs kļuva par reprezentablu pieņemšanas telpu.

att.11

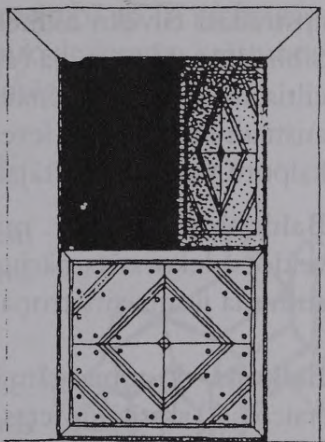
Atvērtne - Atverama durvju vērtnes augšdaļa, telpas

vēdināšanai un izgaismošanai (att.13).

Auditorija- (lat. Auditorium- klausīšanās vieta) - 1) klausītava, zāle, kur lasa lekcijas, referātus, rīko mītiņus u.tml.; 2) lekcijas, referāta, runas u.c. klausītāji.

Aula - aktu zāle mācību iestādē.

”Auss skrimstalas” ornaments- manierisma stila vēlinajā posmā (17. gs. 30.-80. g.) izplatīts ornaments, kurā izmanto asimetriskus, plastiskus, auss skrimstalai līdzīgus liekumus (att.37).

att.13

Avanscēna- (fr. Avant-scene) - prickšķkatuve, skatuves atklātā daļa (prickškara prickšā), kas nedaudz izvirzīta uz skatītāju zāles pusi.

Avēnija- (fr. Avenue) - plata iela, kas parasti abās pusēs apstādīta kokiem (nosaukums, kas pieņemts Francijā, Anglijā, ASV un daudzās citās valstīs).

Ārs- (lat. Arca - laukums, virsma) - zemes mērvienība, vienlīdzīga 100 m²; ārs ir simtdaļa no ha.

Āži - Tautas celtniecībā jumta augšdaļā sakrustotie vējdēļu gali, parasti izgriezti dzīvnieka galvas vai ornamenta veidā (att. 58(6)).

Balagāns - 1) viegla pagaidu celtnē izrādēm (piem. tirgus laukumos), izrādē šādā celtnē; 2) nemāksliniecisks, zemas kvalitātes prickšnesums, izrādē.

Balbali - (kr. akmens sievas) - ap 2m gari, rupji

att.14

apstrādāti cilvēku akmens tēli, atrasti D. Krievijā, Sibīrijā un Mongolijā (ap 1000 gb.) Cēlušas turku ciltis uz uzveikto ienaidnieku kapiem ar seju uz austrumiem, lai tēlā ieveidotā dvēsele arī pēc nāves kalpotu viņas uzvarētājam (att.14,14.1).

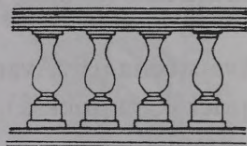

att.14.1

Baldahīns - 1) ahit. no koka, metāla vai akmens veidots dekoratīvs pārjums uz balstiem; 2) grezns auduma jumts virs troņa, gultas u. c.

Balkons - 1) ar margām ierobežots izvirzījums ēkas ārsienā; 2) skatītāju vietas (piem., teātrī) paaugstinātā izbūvē virs partera.

Balustrāde- galerijas, terases, balkona, jumta malas u.c. nožogojums, kas sastāv no balustriem un horizontālās margas (att. 15).

Balustrs - balustrādes nožogojuma elements nelielas apaļas kolonnas vai stilizētas vāzes veidā.

att.15

Baptistērijs - (gr. Baptistērion) - telpa kristīšanai. Rietumciropas valstīs baptistērijs bieži ir atsevišķa apaļa vai daudzšķautņaina celtnī ar kupolu.

Bareljefs - (fr. Bas-relief - zems cilnis)- tēlniecības veids, kur tēlotāis priekšmets tikai savās kontūrās, bet ne visā ķermeniskā biežumā un apaļumā izceļas no plāksnes. Galveno lomu spēlē līnija un kontūra (att.16).

att.16

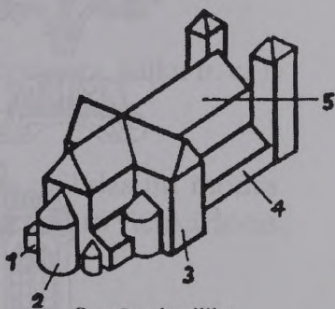
Barikāde - (fr. Barricade) - aizsprosts, kas uzcelts no dažādiem lieliem un smagiem priekšmetiem un ko parasti pielieto revolucionārās masas ielu cīņās.

Baroks - Mākslas stils, kas dominēja Rietumeiropā no 16.gs. beigām līdz 18.gs. vidum. Radies Itālijā. To raksturo dekoratīvs krāšņums, ticksme un dinamiku, patosu, mākslu sintēzi (att.19).

Baseins - (fr. Bassin) - mākslīga ūdenstvertne.

Bastions - plānā piecstūrainš, uz priekšu izvirzīts, no zemes veidots nocietinājums artilērijas sānuguns izvietošanai.

Baterijas tornis- fortifikācijas būve. Lielgabalu uzstādīšanai īpaši izbūvēts tornis mūra piļu stūros, bastionu sistēmas priekštecis.

Romāņu bazilika.

1) kapela; 2) apsīda; 3) transepts;
4) sājņjoms; 5) centrālais joms

att.17

Bavārijas pēda- garuma mērvienība - 29,19 cm.

Bāze - kolonnas vai pilastra apakšējā, profilētā daļa, pamatne jeb pēda (att.56).

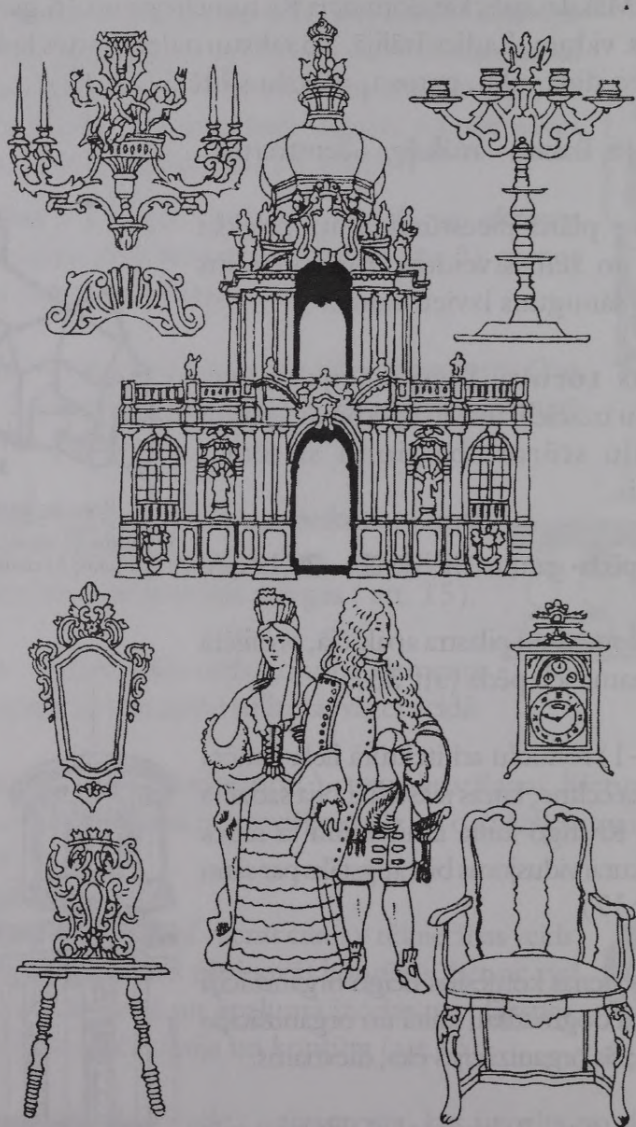
Bazilika -1) romiešu arhitektūrā liela izmēra sabiedriskā celtne, kuras iekštelpa bija sadalīta jomos;2) Kristīgo kulta arhitektūrā tā sauca baznīcu, kurai vidusjoms bija augstāks par sānu jomu (att.17).

att.18

Baznīca - vienas konfesijas ticīgo organizācija ar noteiktu dogmatiku, kulta un organizācijas struktūru; šīs organizācijas ēka, dievnams.

Belveders- (it. - Belvedere) -1) dzīvojamās ēkas tornis, no kura paveras skats uz apkārtni; lapene uz paaugstinājuma;

Baroks 16. gs. beigās - 18. gs. vidus

att.19

2) dažu arhitektūras ansambļu (Vatikānā, Vīnē, Prāgā, Varšavā) nosaukums (att.18).

Beletāža- (fr. Bel- skaists) - 1) otrs, galvenais mājas stāvs, kura istabās parasti ir augstāki griesti; 2) teātrī pirmais balkons virs partera un amfiteātra skatītāju zālē.

Betons - būvmateriāls- sacietējis saistvielu (cementa, kaļķu u. c.), ūdens un pildvielu (grants, šķembu, smilts) maisījums.

Bīdermeijers, bīdermeijera stils- pilsonisks mākslas un modes stils Vācijā un Austrijā 19. gs. pirmajā pusē, izmanto vienkāršotas amēra stila formas, uzsver funkcionālo (att.20).

Biktssols - sols vai krēsls baznīcā grēksūdzes vajadzībām. 17. gadsimtā tika radīta slēgta bikstkamera.

Biste- (fr. Buste) - krūšu tēls, cilvēka tēls no galvas līdz jostasvietai.

Blindāža - aizsargbūve, kas karavīrus pasargā no šāviņiem, kuri krīt no augšas.

Bloka sējums - kopš 15. - 16.gadsimtu mijas iecienīts ķieģeļu kārtojuma veids sienas ārējā virsmā, kurā laidu kārtas mijas ar galenīcku kārtām. Šajā sējumā vertikālo šuvju sakritība netiek ievērota.

Blokmāja - arhit. liela māja, ko veido vairāki savienoti korpusi.

Boskets - regulāras formas cirptu koku grupa, kuru centrā parasti novieto lapenes.

Brodiņš - statenīks trīsstūrveida atvērums trīsslīpju jumtgalē (att.58 (5)).

Bīdermeijers 19. gs. pirmā puse

att.20

Brustvērs - (vāc. Brustwehr - krūšu aizsargs) - zemes uzbūrumš, valnis, kas sedz karciņjus no ienaidnietka šāvieniem.

Buduārs - neliela bagātas sievietes viesistaba tuvāko paņiņu pieņemšanai.

Bufete - 1) telpa, neliela ēdnīca, kur pārdod galvenokārt aukstus uzkoņamos un dažādus dzērienus; 2) mēbele trauku un dažādu pārtikas produktu glabāšanai.

Bulvāris - plata, kokiem apstādīta icla.

Bungalo - viegla ārpilsētas dzīvojamā māja ar verandām; vienstāva lauku māja tropu zemēs.

Bunkurs - 1) tvertne beramajiem materiāliem; 2) apakšzemes patvertne (kara laikā).

Būvlaide - skat. Apbūves līnija.

Celle - 1) antīkā tempļa iekšējā telpa, kurā atradās dievības tēls; 2) atsevišķa neliela telpa klosterī mūkam vai mūķencī.

Ciborijš - (tas pats, kas baldahīns) - altāra, troņa, kapenes u.c. dekoratīvs pārsegums, kuru balsta četras kolonnas vai stabi.

Cietokšņa distance - zināma platuma zona ap cietoksni, kurā notiekti apbūves ierobeņojumi.

Ciklopisks - ļoti liels, milzīgs, gigantisks.

Cilnis (arī reljefs) - viens no tēlniecības pamatveidiem, kur skulpturālais tēls veidots saistībā ar plakni un līdzīgi gleznai aplūkojams no priekšpuses. Izšķir augstcilni (goreljefs), zemcilni

(barcljefs) un plakancilni jeb iedobto cilni. Augstcilnis izvirzīts vairāk par pusi sava apjoma virs plaknes; zemcilnis izvirzīts mazāk par pusi sava apjoma virs plaknes; plakancilnis jeb iedobtais cilnis - skulpturālais iedobums nepacēļas virs plaknes, bet ir tajā it kā iegremdēts.

Citadele - 1) stipri nocietināta celtnē, kas atrodas cietokšņa iekšpusē un ir iekārtota patstāvīgai aizstāvēšanai; 2) senās pilsētās - cietoksnis vai pils, kas dominē pār pilsētu.

Cokols - celtnes redzamā, arhitektoniski izceltā pamatnē.

Cvingers - mūros ieslēgta pieceja jeb priekšlaukums nocietinātas viduslaiku pils vārtiem; viduslaiku pili josla starp ārējo un iekšējo mūri.

Čaitja - budistu klinšu templis.

Činkvečento - (it. - piecsimtie gadi) - 16. gs. dižrenesanses (augstās renesanses) nosaukums (attiecas tikai uz itāliešu kultūru).

Čukurs - skat. Korc.

Čums - dažu ziemeļu tautu mājoklis - pārnēsājams konusveida kāršu karkass, kuru ziemā pārklāj ar briežādām, vasarā ar tāsīm vai mizām.

Dadaisms - 20. gs. sākuma mākslas virziens, kuram raksturīga tradicionālo kultūras vērtību noliegšana, izaicinoša alogisku kompozīciju veidošana.

Dakstiņi (arī **kārniņi**) - uz latojuma uzkarināti jumta keramikas seglementi. Ir klostertipa, plakanie ("bebkastes"), S - veida (holandiešu) u.c. dakstiņu veidi.

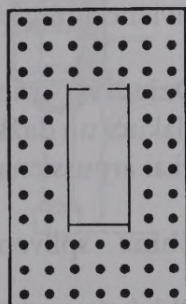
Deambulatorijs - kapelu vainags ap altārtelpu.

Dekorācija - 1) rotājums, izgreznojums; 2) skatuves mākslinieciskā noformējuma daļa.

Dekors - arhitektūrā un lietišķajā mākslā - rotājumu kopums; dekoratīva apdare.

Dentikuli - zobīņu, nelielu paralēlskaldu formas izciļņu virkne zem dzegas vai zem sienu sadalošām joslām.

Dipters- (gr. Dipteros) - sengrieķu templis ar taisnstūra plānojumu. Iekšējā perimetrā novietotas kolonnas divās rindās (att.21).

att.21

Dizains - 1) mākslinieciskā konstruēšana. Vides dizains - vides organizēšana atbilstoši noteiktām prasībām un vidē izvietojamo objektu mākslinieciskā konstruēšana; šā darba rezultāts; 2) izstrādājuma veidols, kas ir saistīts ar tā funkcionālo uzdevumu, materiāliem, izgatavošanas tehnoloģiju, modes tendencēm, ekoloģijas prasībām u. c. faktoriem.

Dolmens - viens no megalītu veidiem- milzīgi, vertikāli novietoti akmeņi, pārsegti ar akmens plātnēm. Izplatīti neolītā un bronzas laikmetā piejūras zemēs Eiropā, Z-Āfrikā, Āzijā, Melnās jūras piekrastē (pirmatnējās kulta celtnes).

Doms - galvenā baznīca, bīskapa baznīca.

Doriskais orderis- skat. Orderis.

Dormitorijs - mūku vai ordeņbrāļu kopējā guļamistaba klosteros vai pilīs.

Dzega arī **karnīze** - sienu vainagojošā josla, kura atdala sienu no jumta un pasargā to no nokrišņiem. Klasiskajā orderī antablementa

(att.55,56) augšējais noslēgums (att.55,56). Tā var būt arī sienu sadalošā josla.

Dzeguļi - viduslaiku militārajā arhitektūrā sienu vai torņu mūru robojums, kura zemākās daļas noder šaušanai, bet augstākās veido slēpni cietokšņa aizstāvjiem.

Dzeguļotie stūri jeb **pakši** - tāds guļšķautņu sienu stūru savienojums, kad guļšķautņu gali neizvirzās ārpus sienas plaknes.

Dziedrs - griestu sija, kuras gali izlaisti ārpus guļkoku sienas plaknes un dažkārt dekoratīvi apstrādāti. Reizēm par dziedru sauc tikai ārpušsienas izlaisto galu.

Ehīns - spilvenveidīgs elements doriskā ordera kapitelī (att.55).

Eklektisms arī **historisms** - dažādu pagātnes stilu atdarināšana un savienošana 19. gs. arhitektūrā un mākslā (att.80).

Ekspozīcija - (lat. Expositio iztirzājums, paskaidrojums) - mākslas darbu, vēsturisko (muzeju) materiālu parādīšana, kuri izmeklēti un izstādīti pēc noteiktas sistēmas.

Ekspresionisms - (fr. Expressionnisme, expression - izteiksme) - 20. gs. mākslas virziens, kura pārstāvji sasniedza ekspresiju, deformējot tēlojamus objektus.

Emblēma - nosacīts vai simbolisks kāda jēdziena vai idejas atveids (att. 22).

Enkaustika - glezniecības tehnika, kurā par krāsu pigmentu saistvielu izmanto karstu,

att.22

kausētu vasku. Plašākā nozīmē par enkaustiku mēdz dēvēt arī vaska glezniecības tehniku vispār.

Epitāfija - sākotnēji uzraksts uz kapa pieminekļa (dzejas formā), vēlāk - arī mirušā piemiņas plāksne, kas ne vienmēr ir saistīta ar apbedīšanas vietu; arī fasādi rotājoša plāksne ar veltījumu.

Erkers - ēkas ārsienā vairāku stāvu augstumā uz āru izvirzīta stūrainā vai icapaļa izbūve, kas nesniedzas līdz zemei (att.23).

Ermitāža - 1) māja ārpus pilsētas; parka paviljons u. tml.; 2) mākslas muzejs Sanktpēterburgā.

Esplanāde - 1) neizbūvēta vieta starp cietoksni un tuvākajām pilsētas būvēm vai arī aiz pilsētas mūriem; 2) laukums ielas ēkas priekšā; 3) plata iela ar alejām vidū.

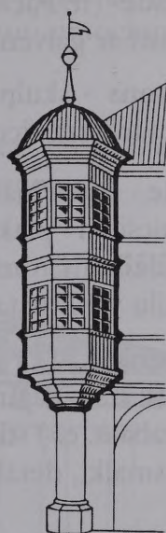
Estakāde - tiltam līdzīga būve ceļu (arī tehnoloģisku iekārtu, cauruļvadu u. c.) ierīkošanai uz balstiem noteiktā augstumā virs zemes (arī virs ūdens).

Ešafots- (fr. Echafaud) - paaugstinājums nāves soda izpildīšanai.

Ērgēļu prospekts - arhitektoniski veidota ērgēļu priekšpuse.

Fahverks - skat. Pildrcžģis.

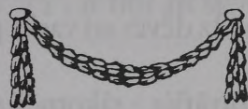
Faktūra- (lat. Factura - taisīšana) - 1) tēlotājā mākslā - dažādu tehnisku mākslinieciskā paņēmieni kopums, kā piemēram otas raksts, krāsu kārtu uzlikšana, kalta cirtieni, pulcēšana u.c.; 2) kāda priekšmeta virsmas apdares un uzbūves īpatnības.

att.23

Fasāde- (fr. Facade) - arhit. ēkas ārējā siena, parasti ar galveno ieeju.

Festons - skulpturāls cilnis, kurā attēlota galos iekārta ziedu un lapu vija (att.24,25).

att.24

Fiāle - (gr.Phiale)- senajiem grieķiem un romiešiem - plakans kauss sadzīves un kulta vajadzībām; arhit. dekoratīvs tornītis ar smailu vai krusta ziedu rotātu noslēgumu.

att.25

Filigrāns - 1) juveliertehnikas veids; arī juvelierizstrādājums, kas darināts no tievām savērtām metāla (zelta, sudraba u. c.) stieplītēm un pēc izskata atgādina pītas mežģīnes; 2) ļoti smalki, detalizēti izstrādāts.

Flīģelis - 1) ēkas spārns; 2) taustiņinstrumenta- klavieres, kuru forma atgādina spārnu un stīgas izvietotas horizontāli.

Foajē - (fr. Foyer - pavards) - telpa teātrī, kinoteātrī blakus skatītāju zālei vai koncertzālei, kur publika var pastaigāties, uzturēties starpbrīžos, pirms izrādes vai koncerta.

Fons - (fr. Fond- pamats, bāze) - 1) gleznās, zīmējumos, reljefos, ornamentos - tā virsmas daļa, uz kuras izceļas, kurā iezīmējas galvenie kompozīcijas elementi, galvenie attēlotie priekšmeti; 2) apstākļi, vide, apkārtnē.

Forts - samērā liels, noslēgts nocietinājums vai cietoksnis.

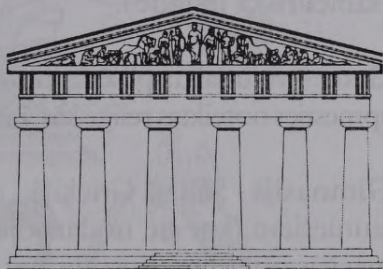
Forums- (lat. Forum) - 1) laukums Senajā Romā, kur notika tautas sapulces, rīkoja gada tirgus un sprieda tiesu; par forumu sauc arī laukumu starp Kapitolu un Palatinu, kur koncentrējās Romas sabiedriskā un politiskā dzīve; 2) vieta, kur var uzstāties, izteikties.

Fovisms - 20. gs. sākuma franču glezniecības virziens, kura pārstāvji lietoja spilgtas krāsas, lai kāpinātu gleznu emocionālo iedarbību.

Freska - glezniecības tehnika, kur ūdenī izšķīdinātas krāsas klāj uz mitra kaļķa apmetuma; par fresku sauc arī pašu gleznojumu.

Frīze - ornamentāli dekoratīva josla klasiskā ordera antablementā (att.55,56).

Frontons - fasādes elements trīsstūra, riņķa, segmenta vai citā formā. Radies arhitektūrā (ordera) kā divslīpu jumtgale. Frontonu izmanto arī par dekoratīvu noslēgumu portāļiem u.tml. (att. 26).

att.26

Funkcionālisms - arhitektūras virziens, racionālisma paveids, kas radās 20. gs. sākumā Rietumeiropā un kura pamatprasības ir celtnes ārējā izskata nosacītība atkarībā no tās konstrukcijas un iekšējā plānojuma, kas savukārt atkarīgi no celtnes funkcijas.

Futūrisms - 20. gs. itāliešu mākslas virziens, kura pārstāvji atveidoja ar tehnoloģiju saistīto dzīves dinamiku kā objektu vairākās kustību fāzēs.

Gaismas aka (arī gaismas sēta) - jēdziens, kas saglabāties vēsturisko pilsētu apbūvē; neliels, parasti ar ārtelpu nesavienots pagalmis, kura uzdevums ir nodrošināt pret to pavērsto iekštelpu minimālu izgaismojumu.

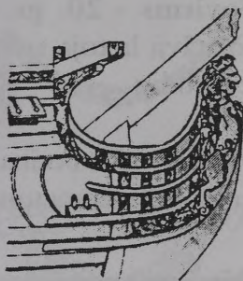
Galienieks - sienas šķērsvirzienā iemūrēts ķieģelis.

Galjons - dekorēts balkons kuģa prickšgalā (att. 27).

Galerija - segts gaitenis ēkas ārpusē, gara šaura telpa, kas savieno ēkas atsevišķas daļas.

Garāža - telpa, celtne transportlīdzekļu, pārvietojamu darbmašīnu novietošanai, remontam.

Garderobe - ģērbtuve virsdrēbēm (sabiedriskā iestādē).

att.27

Geto - viduslaiku pilsētās noteikti rajoni, ārpus kuriem nedrīkstēja apmesties noteiktas reliģiskās, rasu vai profesionālās iedzīvotāju grupas.

Gimnasijs - Senajā Grīķijā - mācību iestāde ievērojamiem Atēnu jauniešiem, kur tie nodarbojās ar vingrošanu un filosofu vadībā mācījās politiku, filosofiju un literatūru.

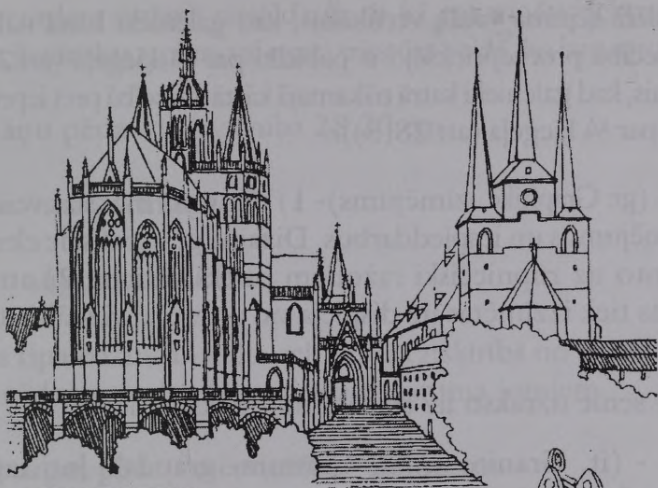
Glasiss - neapbūvēta teritorija nocietinājumu priekšā (starp cietoksni un pilsētas apbūvi, bieži vien starp citadeli un pilsētu), kas kalpo aizsardzības interesēm.

Glorija - starains, gaišs loks - simbolisks dieva vai svēto slavinājums.

Gludais paksis - skat. Dzeguļotie stūri jeb pakši.

Gotika - mākslas stils Rietumeiropā no 12.gs. beigām līdz 16.gs. sākumam. Arhitektūrā tam raksturīgs vertikālisms, konstruktīva drosmē. Izcila virtuozitāte tiek sasniegta ribotu velvju būvniecībā. Gotika vispilgtāko izpausmi ieguvusi kulta celtnēs (att.30).

Gotu sējums - līdz 15. gadsimtam iecienīts ķieģeļu kārtojuma veids sienas ārējā virsmā, kad katrā kārtā aiz galenicka seko laids. Ja vertikālās šuves nesakrīt, tad šādu sējumu sauc par neregulāru (att.28(1)). Ir

Gotika 12. gs. beigas - 16. gs. sākums

att.30

divi regulārā sējuma veidi: vertikālais, kad galenicki katrā nākamajā kārtā attiecībā pret iepriekšējo ir pabīdīti par $\frac{3}{4}$ ķieģeļa (att.28(2)); diagonālais, kad galenicki katrā nākamajā kārtā attiecībā pret iepriekšējo pārbīdīti par $\frac{1}{4}$ ķieģeļa (att.28(3)).

Grafika - (gr. Graphike -zīmējums)- 1) tēlotājas mākslas veids, kas ietver zīmējumus un iespicddarbus. Dizaina gr.- grafiskie elementi, ko izmanto uz rūpnieciski ražotiem priekšmetiem; 2) attēli vai līnijas, kas tiek izzīmētas uz displeja vai printera, vizuāli attēlojot informāciju.

Grafiti - senie uzraksti uz sienām un priekšmetiem.

Granīts - (it. Granito < lat. Granum- grauds) - ļoti izplatīts graudains, kristālisks iezis, kas sastāv no laukšpata, kvarca, vizlas, ragmāna u.t.t. Granīts ir vērtīgs būvmateriāls, ko lieto ielu bruģēšanai, sienu, celtnu daļu apšūšanai, kurām jābūt sevišķi izturīgām u.t.t.

Gravūra - (fr. Gravure) - augstspieduma un dobspieduma grafika.

Grifs - fantastisks zvērs ar lauvas ķermeni un ērgļa galvu.

Grota - dabiska vai mākslīgi radīta ala.

Groteska - ornamentāla kompozīcija, kurā fantastiski apvienoti arhitektoniskie elementi ar augu motīviem un figūrām. Radusies Senajā Romā, populāra renesanses mākslā (att.29).

Grope - kalts vai ēvelēts iedziļinājums kādā plaknē. Gropēti dēļi - dēļi, kuru malās izēvelēti iedziļinājumi un izvirzījumi dēļu ciešākai savienošanai.

Guļbūve - celtnē, kuras sienas veido līmeniski cits virs cita likti, pakšos vai statņos savienoti, apaļkoki vai šķautņi.

Guta - ordera sistēmā noslēdzošs, it kā pakarināts dekoratīvs elements cilindriskas tapīņas vai maza trīsstūra veidā, ko izmanto grupās.

Ģermāņu pēda - mērvienība 28,20 cm.

Ģēvele - skat.Zelminis.

Halle - augsta, plaša telpa.

Halles tipa baznīca - kulta celtnē, kas atšķirībā no bazilikas sastāv no vienāda vai nedaudz atšķirīga augstuma jomiem.

Hamburgas pēda - mērvienība - 28,66 cm.

Heraldiska kompozīcija - kompozīcija, kas veidota pēc ģērboņu uzbūves principa. Visi tās elementi simetriski grupējas ap vertikālo un horizontālo asi.

Herma - balsts ar figurālu augšdaļu galvas vai krūšutēla veidā. Nosaukums cēlies no Senajā Grieķijā izplatītajiem stabiem ar tirdzniecības dieva un ceļu sargātāja Hermeja attēlu galā.

Hermētisks - necaurīdīgs, cieši noslēgts, tāds, kas nelaiž cauri gaisu.

Hipostilu zāle - plaša segta tempļa vai pils telpa, kuras griestus balsta daudzas cita pie citas novietotas kolonnas.

Hitons - sengrieķu vīriešu un sieviešu krekļveida apģērbs no linu vai vilnas auduma, apsienams ar jostu. Vīrieši hitonus apņēma zem labās paduses un sastiprināja uz kreisā pleca ar fibulu. Garus hitonus valkāja ievērojami cilvēki un priesteri (att.31), īsus - jauni cilvēki, amatnieki un kareivji. Sieviešu hitoni bija gari ar daudzām krokām un rotāti.

Holandiešu nocietinājumu sistēma - ar koka nostiprinājumiem veidota zemes vaļņu un bastionu sistēma. Radusies 16. un 17.gs.

Hornverks - cietokšņa priekšnocietinājums.

Ikona - svētbilde pareizticīgo baznīcā.

Ikonogrāfija - kāda sižeta vai personas attēlu sistemātiska pētīšana un aprakstīšana, to jēgas, simbolikas un atribūtu izskaidrošana.

att.31

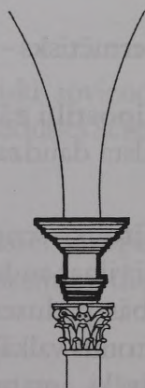
Ikonostass - svētbilžu siena pareizticīgo baznīcā.

Iluminācija- (lat. Illuminatio apgaismošana) - ēku un ielu apgaismošana (lietojot spilgtas krāsainas ugunis un dažādus gaismas efektus) sakarā ar kādām svinībām, svētkiem.

Imposts - arh. staba kolonnas vai sienas gals, kas noder par balstu arkai (att.32).

Impresionisms- (fr. Impressionisme < impression -iespāids) - 19.gs. beigu mākslas virziens, kura pārstāvji atveidoja tiešus, acumirkīgus vizuālās īstenības iespaidus.

Inkrustācija - (lat. Incrustatio) - izrotājumi, kas sastāv no dažādu materiālu (kauļa, koka, perlamutra u.c.) gabaliem, kuri iedarināti izrotātā priekšmeta virsmā un ir vienā līmenī ar to.

att.32

Instalācija - 20. gs. otrās puses mākslas virziens -

māksliniecisks dažādu objektu un materiālu savienojums un izkārtojums telpā.

Interjers - (fr. Interior- iekšējs) - iekšskats, arhitektoniskā un mākslinieciskā ziņā izveidota iekšējā telpa .

Irkojums - salmu vai niedru jumta kores nostiprinājums, zināmā atstatumā citu no citas liekot "tupeles". Kores līnija tādējādi iegūst ritmiski akcentētu siluetu (att.58(7)).

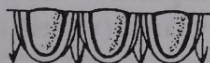
Itāļu nocietinājuma sistēma - ar akmens mūri apdarināta zemes nocietinājuma sistēma, ko papildina dziļi grāvji, rondeļi un kopš 16.gs. - bastioni.

Joms - ar balstu (stabu, kolonnu) rindu nošķirta telpas daļa.

Jonika (arī **olinājums**) - ornamentāls motīvs joniskā un korintiskā ordera kapiteļos un dzegās. Sastāv no liektiem veidojumiem, kam ir olai līdzīga forma un ko ietver valnītis. Šie veidojumi mijas ar smailām, lejup vērstām stilizētām lapām (att. 33).

Joniskais orderis - skat. Orderis

Jūgendstils - 19. gs beigu un 20.gs. sākuma Eiropas un Amerikas lietišķās un tēlotājas mākslas, arhitektūras un modes stils, kuram raksturīgas neregulāras viļņveida formas un līnijas un organiskās dabas formu ornamentika, utilitāri funkcionālu elementu saistījums ar vicndabīgu stilizāciju (att.34).

att.33

Jumta mugura- skat. Kore.

Jumtāži - skat. Āži.

Jurta - pārvietojama telts, kas pārklāta ar briežu ādām vai filcu.

Kabarē, kabarejs - 19. gs. Francijā mākslinieku krodziņš, kurā mākslinieki izpildīja savus darbus, lasīja savus dzejoļus u. tml. Vēlāk neliels restorāns, kafejnīca ar estrādi priekšnesumiem.

Kabīne - neliela telpa, ar sienu norobežota telpas daļa vai arī maza celtne noteiktam nolūkam.

Kabinets - neliela istaba, blakustelpa; telpa mākslas darbu kolekcijas turēšanai un izrādīšanai; skaists skapis īpaši vērtīgu kolekciju glabāšanai; speciāla darba telpa.

Kalve - skat. Smēde.

Kambaris - neliela istaba, arī cita telpa. Rijas kambaris, pieliekamais kambaris - neliela telpa pārtikas glabāšanai.

Kambīze - kuģa virtuve.

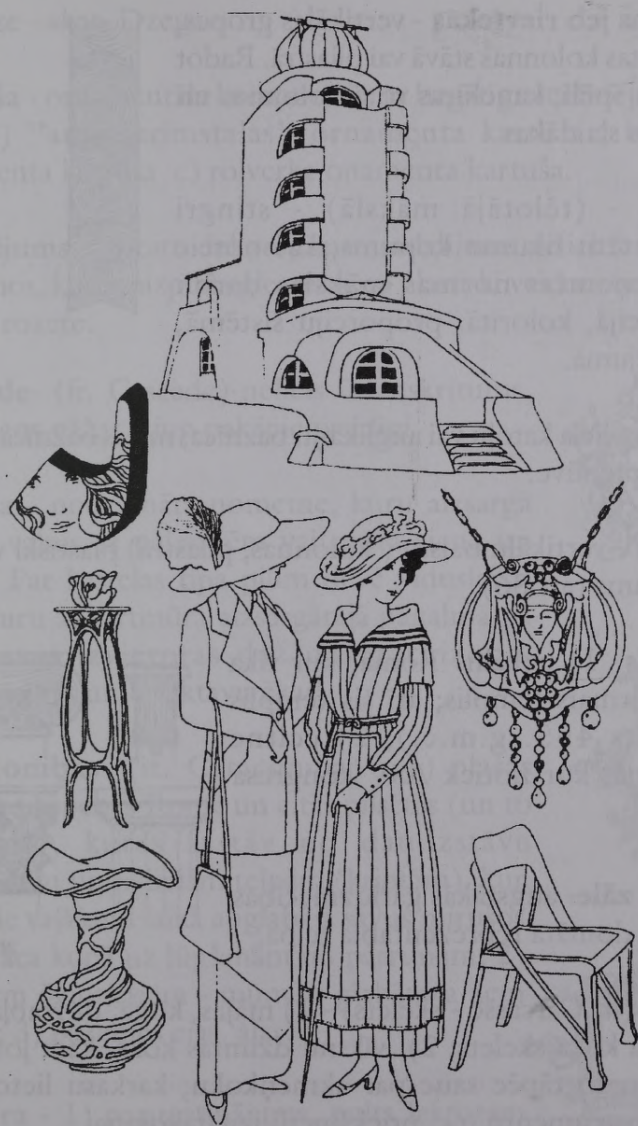
Kamera - atsevišķa, izolēta telpa (piem. cietumā).

Kampanile - zvanu tornis, parasti četrstūrainis un atdalīts no dievnama (viduslaikos un renesanses laikmetā itāļu arhitektūrā).

Kaņējums - trīsstūrveida vai icapaļš tēts iedziļinājums guļkoka apakšdaļā vai augšdaļā, kurā ickļaujas otra guļkoka icapaļā mala (att.35).

Kancele - arhitektoniski izveidota un dekorēta sprediķa vieta baznīcā.

Kandelabrs - (fr. Candelabre) - liels žuburains svečturis, žuburaina griestu lampa.

Jugendstils 19. gs. beigās - 20. gs. sākums

att.34

Kanelūras jeb rievtekas - vertikālas gropes, kas iedobtas kolonnas stāvā vai pilastrā. Radot gaismēnu spēli, kanelūras rotā kolonnas un padara tās slaidākas.

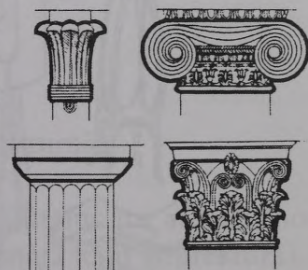
Kanons - (tēlotājā mākslā) - stingri reglamentētu likumu kopums, kas noteic vispārpieņemtas normas mākslas darbu kompozīcijā, kolorītā, proporciju sistēmā, interpretējumā.

att.35

Kapela - neliela katoļu vai anglikāņu baznīca; mājas baznīca (pilis); baznīcas picbūve.

Kapitelis - vertikālu balstu (kolonnas, pilastra) plastiski veidots vainagojums (att.36).

Kapitolijs- 1) uzkalns Romā, kur tika uzcelts pirmais templis; arī šis templis (nopostīts 455. g.m.ē.); 2) celtnē Vašingtonā, kur notiek ASV kongresa sēdes.

Kapitula zāle- augstākās garīdzniecības sapulcēm domāta reprezentabla telpa.

att.36

Karkass- (fr. Carcasse - skelets) - 1) mājas, kuģa, dirižabļa u.t.t. metāla vai koka skelets; 2) vīksnu dzimtas koks, kam ļoti cieta koksne un to tāpēc sauc par akmeņkoku; karkasu lieto koka pūšamo instrumentu u.c. prickšmetu izgatavošanai.

Kariatīde - sievietes statuja, kas veic balsta (staba vai kolonnas) funkciju vai arī dekorē konstruktīvo balstu.

Karnīze - skat. Dzega.

Kartuša - ornamentāla kompozīcija ar bagātīgu ierāmējumu (att. 37); a) "auss skrimstalas" ornamenta kartuša ; b) rokaja ornamenta kartuša c) roļverka onamenta kartuša.

Kasetējums - griestu dekorējums - sadalījums nelielos regulāros laukumos, kurus aizpilda gleznots vai plastiski veidots ornaments, bieži - rozete.

Kaskāde- (fr. Cascade)-neliels ūdenskritums, kur ūdens gāžas lejup pakāpienveidīgi.

Kastela - nocietināta nometne, kuru aizsargā zemes valnis ar palisādēm vai mūra sienu un grāvis. Par kastelas tipa pilīm dēvē viduslaiku pilis, kuru apkārtmūra aizsargātajā pagalmā pa perimetru izvietotas dažādas garnizona, saimniecības un noliktavu ēkas.

Katakombas- (it. Catacomba) - 1) plašas pazemes kapenes Romā un citās pilsētās (un to apkaimē), kuras sastāv no daudzstāvu koridoriem un nelielām telpām (kriptām), kur kristīgie vajāšanu laikā apglabāja savus mirušos un sanāca kopā uz lūgšanām un pārrunām; 2) senajiem ēģiptiešiem - mūmiju glabātava zem zemes; 3) pazemes ejas, alas.

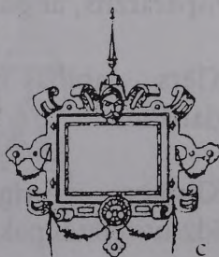
Katedra - 1) paaugstinājums, pulsts lektoram vai citam publiskam runātājam; 2) augstākās mācību iestādes fakultāte - galvenā studiju un zinātniskā darba apakšnodaļa, kas darbojas vienā

a

b

c

att.37

vai vairākās radniecīgās disciplīnās.

Katedrāle - galvenā bīskapa baznīca.

Kazemāts - parasti zem vaļņa kurtīnes izbūvēta velvēta telpa ar šaujamlūkām. Līdz 20. gs. sākumam vieninieku kamera ieslodzītajiem pilis, cietokšņos u. tml.

Ķeltu pēda - mērvienība - 33,50 cm.

Kesoni - ģeometriskas formas iedziļinājumi griestu vai velvju apakšējā virsmā, parasti ar profilētām sienām. Tie atvieglo pārsegumu un uzlabo telpā akustiku. Kesonus bieži rotā cilņi, gleznojumi vai citi greznojumi.

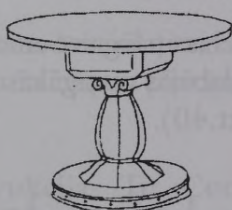
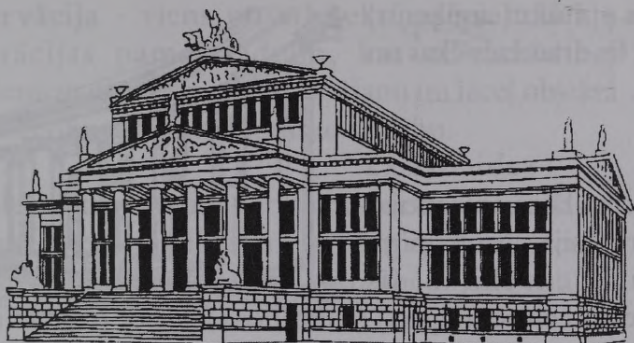
Klasicisms - 17.-19. gs. Eiropas un Amerikas zemju mākslas un arhitektūras stils, kas par normu un ideālu paraugu uzskatīja Senās Grieķijas un Romas mākslu, centās izveidot skaidru, lakonisku mākslas valodu (att.38).

Klasisks - tāds, kas attiecas uz antīko pasauli (Seno Grieķiju un Seno Romu); klasikai, klasicismam raksturīgs; prīekšzīmīgs, izcils (par dzeju, mākslu), tāds, kas visos laikos tiek augstu vērtēts; vispāratzīts, ar paliekošu vērtību.

Klēts - labības noliktava, celtnē dažādu ražojumu vai mantu glabāšanai.

Klinkers - izturīgs būvmateriāls, ko iegūst apdedzinot māla masu līdz noteiktai pakāpei, iegūstot klinkera plāksnes un ķieģeļus.

Kloāka - apakšzemes kanāls netīrumu novadišanai.

Klasicisms 17. gs.- 19. gs. sākums

att.38

Klosteris - mūku(mūķņu) draudze; šīs draudzes ēkas un teritorija.

Klubs - sabiedriska organizācija, kurā apvienojas vienas profesijas vai kopīgu interešu cilvēki; šīs organizācijas celtnē, telpas.

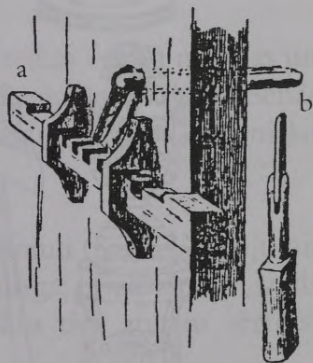

att.39

Koka atslēga - prototips mūsdienu dzelzs atslēgai. Senie latvieši to izmantoja klēts aizslēgšanai, jo tur glabājās vērtīgākās mantas. Sastāv no bultas - a un slēdzenes -b (att.40).

Koledža - augstākā vai vidējā mācību iestāde daudzās pasaules valstīs.

Kolizejs - milzīgs, liels amfiteātris Senajā Romā. Ietilpst -arēna, tribīņu veida skatītāju vietas. Domāts gladiatoru cīņām (att.7-augšā).

Kolonna - ēkas elements - balsts(bieži apaļa griezuma), kas balsta siju, antablementu vai arkas pēdu un parasti sastāv no bāzes, stāva un kapitēļa; reizēm sastopamas arī atsevišķi stāvošas kolonnas. att.40

Konceptuālā māksla - 20. gs. otrās puses mākslas virziens, kura pārstāvji uzsvēra ieceres idejas notiekošo nozīmi mākslas darbos.

Kolonāde - kolonnu rinda vai rindas, apvienotas ar horizontālu pārsegumu. Biežāk atrodas ēkas ārējā kompozīcijā (att.39).

Konservācija - viens no arhitektūras pieminekļu restaurācijas pamatveidiem, kas ar dažādiem paņēmieniem nodrošina to saglabāšanu un izceļ objekta māksliniecisko un arhitektonisko vērtību.

Konsole arī **kronšteins** - no sienas virsmas izvirzīts ar vienu galu sienā iespīlēts konstruktīvs balstelements. Dekoratīvajā mākslā un arhitektūrā mēdz būt volūtas vai akanta lapas formā (kronšteins) (att.41).

att.41

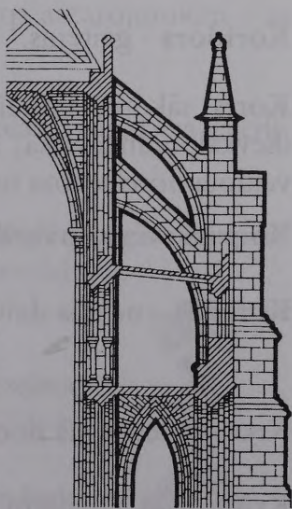
Kontrforss - vertikāla, izvirzīta sienas daļa, kas nodrošina sienas stabilitāti vai uzņem pārseguma velju horizontālo spiedienu (att.42).

Konstrukcija- (lat. Constructio) - uzbūve, struktūra, ierīce, iekārtojums, veidojums; plāns (kādas celtnes, mašīnas, mākslas darba, projekta u.tml.) daļu izkārtojums;

Konstruktīvisms - 20. gs. sākuma Eiropas mākslas, arhitektūras un dizaina virziens, kura pārstāvji uzsvēra konstrukcijas, ģeometrisku formu un tehnikas nozīmi cilvēkvides veidošanā.

Konstrukcija- (lat. Constructio) - uzbūve, struktūra, ierīce, iekārtojums, veidojums; plāns (kādas celtnes, mašīnas, mākslas darba, projekta u.tml.) daļu izkārtojums;

Kontūra- (fr. Contour) - kāda priekšmeta apveids, apveida grafiskais attēlojums.

att.42

Kontrgarde- skat. Hornverks.

Konvents- ordeņu pils pilntiesīgo bruņinieku kopsapulce, kurā bija jāpiedalās vismaz 12 ordeņa brāļiem ar komturu prickšsēdētāja amatā. Parasti konventa locēkļu skaits bija mazāks.

Konventa nams - klostera dzīvojamā ēka; pils tips viduslaikos, kam četri pils korpusi ar torņiem aptver taisnstūra veida pagalmu.

Konventa tipa pils- viduslaika tipa mūra pils ar četriem savā starpā savienotiem vienāda augstuma korpusiem, kuri plānā veido kvadrātveida iekšējo pagalmu.

Kore- šķautne jumta plakņu sadurvietā.

Korintiskais orderis -skat. Orderis (korintiskā ordera kapitelis att. 43).

att.43

Koridors - gaitenis.

Koris- sākotnējā nozīmē - vieta baznīcā, kur pulcējās dziedātāji dievkalpojuma laikā; altārtelpa vai paaugstināta, arhitektoniski veidota norobežota telpa citās baznīcas daļās.

Korpus - viena no vairākām ēkām, arī lielas ēkas daļa.

Kotedža - neliela dzīvojamā māja piepilsētā.

Kremlis- centrālā nocietinātā daļa senkrievu feodālajās pilsētās.

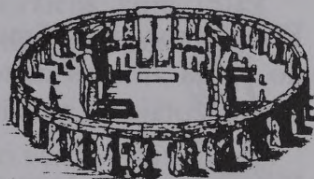
Kripta- 1) senajiem grieķiem un romiešiem - klintī izcirsta apakšzemes ēja ar velvēm; 2) apakšzemes ējas un celles, kur pirmie

kristīgie pulcējās uz dievkalpojumiem un apbedīja savus mirušos;
3) vēlāk- apakšzemes kapela.

Kromlehs - neolīta un bronzas laikmeta megalītu celtnē. Kromlehs sastāv no vairākos lokos vertikāli novietotiem akmens četršķautņu stabiem ar akmens plātņu pārsedzi. Tā vidū atrodas altāris, ko no abām pusēm ietver 7m augsti blūķi ar pārsedzi. To uzskata par saules svētnīcu (att.44).

Kronverks - skat. Hornverks.

Krucifikss - krusts ar krustā sistā Kristus tēlu.

att.44

Krusta kupola celtnē - kristiešu kulta ēkas tips. Radās 6. gs. m. ē., īpaši attīstījās 9.-12. gs. Bizantijā. Klasiskajā variantā ēkas centrā atrodas četri balsti, virs kuriem turas galvenais kupols. Krustveida atzarojumi segti ar velvēm, bet telpa starp atzarojumiem - ar mazākiem kupoliem vai velvēm.

Krusta eja- sakrālajai procesijai un telpu savienošanai paredzēta galerija ap klostera pagalmu.

Krusta puķe- gotiskajā arhitektūrā torņa noslēdzošais elements. Var būt stilizēta zieda veidā ar krustveida horizontu (att.45,46).

Krusta pakši- tāds guļkoku savienojums celtnes stūros, kad gali sniedzas ārpus sienas plaknes (att. 58(2)).

att.45

Krusta sējums - kopš 15.-16.gadsimtu mijas iecienīts ķieģeļu kārtējuma veids sienas ārējā virsmā, kurā laidu kārtas mainās ar galenicku kārtām tā, ka galenicki visās

kārtās atrodas tieši cits virs cita, bet laidī ir savā starpā pārbīdīti par $\frac{3}{4}$ ķieģeļa, lai to saduru vieta pēc trijām kārtām atrastos cita virs citas. Regulārā bloka sējuma paveids (att. 47).

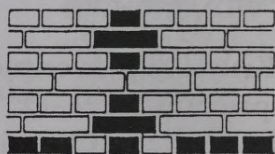

att.46

Kubisms - 20. gs. sākuma mākslas virziens, kura pārstāvji tēlotos objektus ģeometrizēja.

Kulise - koku un krūmu stādījums, kas veido kādu no parka ainavas daudzajiem plāniem; teātra skatuves telpu norobežotāja un sadalītāja plakne.

Kupols - speciālas konstrukcijas telpiskas ēkas pārsegums, kura ārējā forma - izliekta (att. 48).

att.47

Kurtīne - taisna zemes vaļņa (cietokšņa sienas) daļa starp bastioniem. Tajā var būt izveidoti pagrabi, noliktavas vai kazemāti.

Kvadrs - atsevišķs taisnstūra paralēlskaldņa formā tēsts akmens mūrī.

Labirints - (gr. Labyrinthos) - celtnē ar sarežģītām, maldinošām ejām no kuras grūti atrast izeju.

Laboratorija - (lat. Laboratorium, lat. Laborare- strādāt) - telpa, kurā izdara zinātniskus eksperimentus.

Laidis - 1) sienas garenvirzienā iemūrēts

att.48

ķieģelis; 2) pakāpienu posms kāpnēm.

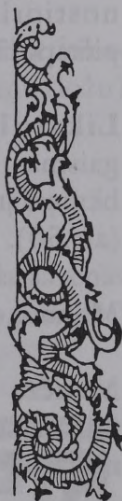
Lambrekens - dekoratīva, horizontāla aizkara josla ar izrobotu apakšējo malu.

Laterna - kupola nobeiguma tornītis renesanses arhitektūrā.

Lendārts - 20. gs. otrās puses mākslas virziens, kura pārstāvji strādāja dabas vidē, pārveidojot nepadzīvotas ainavas.

"Lentes ornaments" - ornaments, ko veido vītas lentes, kuras var papildināt augu vijas, lapas un figurāli veidojumi. Radies Francijā ap 1690. gadu un bijis ļoti populārs 18. gadsimta pirmajā trešdaļā (att.49).

Liela orderis - fasādes kompozīcijā ordera sistēma, kur kolonnas vai pilastri ir vairāku stāvu vai fasādes augstumā.

att.49

Lizēna - plakans izvirzījums sienā, šauras vertikālas joslas veidā.

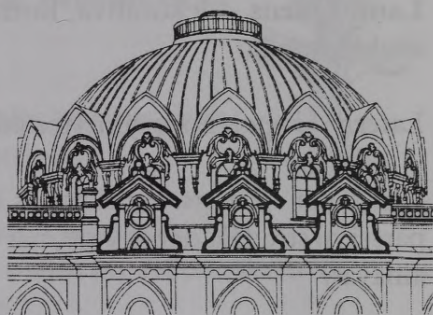
Linete - arhit. atvērums sienā zem velves iespiešļa; sienas laukums, ko ierobežo arka un tās balsti, bieži izrotāts ar gleznajumiem un skulptūrām.

Lodžija - no vienas vai vairākām pusēm vaļēja, pārsegta telpa.

Loža - (fr. Loge) - 1) skatītāju zālē - nedaudziem skatītājiem paredzēta neliela nodalīta telpa; 2) logi bēniņu jumta daļā vai kupolā.

Lubu jumts - ar egļu mizas sloksnēm vai ar plēstiem dēļiem klāts jumts, kura klājums noslogots ar īpašu apaļkoku režģi-tā saukto slogu, vai arī nostiprināts ar līmeniski pictapotām kārtīm.

Likarni- (fr. Lucarne) - gaismas nescējs, devējs. Logi bēniņu jumta daļā vai kupolā (att.50).

att.50

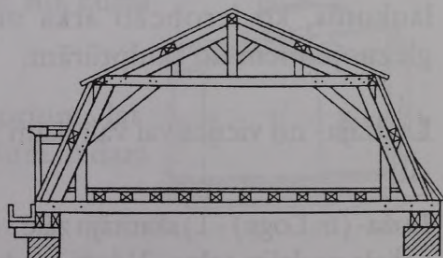
Makets - lietas atveids dabīgā lielumā vai mērogā.

Manēža - laukums, celtnē vai telpa zirgu apmācībai, trenčšanai un jāšanas sacensībām; izrāžu laukums cirkā; celtnē, telpa sporta nodarbībām un sacensībām.

Manierisms - no renesanses izaudzis mākslas un arhitektūras stils (Eiropā 16., 17. gs.), kam raksturīga nosacīta un sarežģīta forma.

Mansards - laužas formas jumtā izbūvētas telpas ar stāvajā jumta plaknē veidotiem logiem.

Mansarda jumts - lauža jumta forma ar lēzenu augšējo un stāvu apakšējo virsmu. Tas ļauj praktiskāk izmantot bēniņu stāvu. Latvijā dēvēts arī par "holandiešu jumtu" (att.51).

att.51

Maskarons - fantastiska vai groteska maska - dekoratīvs elements arhitektūrā un lietišķajā mākslā.

Mastaba - senēģiptiešu faraona tuvinieku kapenes ar taisnstūra pamatni un ar slīpām sienām.

Masons - (fr. Maçon) - brīvmūrnieks, reliģiski filosofiskas biedrības loceklis, kura radusies Anglijā 18.gs. un pēc tam savu šūniņu (ložu) tiklu izplatījusi arī citās Eiropas dienvidu valstīs.

Masverks - ģeometriski veidots gotikas celtnu aiļu ornaments.

Mauzolejs - (lat. Mausolcum - Karijas valdnieka Mausola slavenās kapenes, kas uzceltas Halikarnasas pilsētā Mazāzijā 4.gs.p.kr.dz.) - arhit. monumentāla virskapa būve.

Meandrs - antīka dekora motīvs mākslā un arhitektūrā - taisnā leņķī lauztu, retāk līktu līniju ornamentals. (att. 52).

Medaljons - dekoratīvs cilnis, gleznojums vai teksts apaļā vai ovālā ietvarā.

att.52

Medrese - musulmaņu augstākā garīgā skola.

Megalīti - senas, neolīta un bronzas laikmetā no lieliem akmens blokiem radītas konstrukcijas - dolmeni, menhīri un kromlehi (kapu pieminekļi, svētnīcas, savdabīgas observatorijas).

Megarons - seno grieķu mājokļa tips, četrstūra ēka, kas sastāv no plašas zāles ar pavadu centrā, priekštelpas un ieejas portika, ko

gala fasādē veido anti un divas kolonnas.

Menhīrs - vertikāli zemē ierakts vai nostatīts akmens stabs. Viens no megalītu veidiem. Menhīri nostatīti pa vienam vai paralēlās rindās. Izplatīti neolītā un bronzas laikmetā piejūras zemēs (visvairāk R- ciropā).

Menza - altāra galds, uz kura parasti novietots retabls.

Metopa- doriskajā orderī - vieta, kas mijas ar triglīfiem, parasti aizpildīta ar skulpturāliem veidojumiem (att.55).

Metropole - (gr. Metropolis) - 1) Senajā Grieķijā - pilsētas - valsts nosaukums attiecībā pret tās kolonijām svešās zemēs; 2) galvaspilsēta.

Metropolitēns - (fr. Metropolitan; gr. Metropolis- metropole)- 1) apakšzemes (tuneļos) vai virszemes (uz estakādēm) elektriskais dzelzceļš iekšpilsētas satiksmei; 2) slavens operteātris Ņujorkā.

Mezonīns - nepilns stāvs starp diviem celtnes stāviem vai arī jumta izbūvē, kā arī no fasādes nedaudz izvirzīta par jumtu augstāka izbūve ēkas centrā ar atsevišķu divslīpu jumtu. Vietējo celtniecības tradīciju ietekmē pilsētu koka celtnēm ēkas un virsbūves jumti ir vienāda augstuma un fasādes izvirzījuma parasti nav (att.53).

att.53

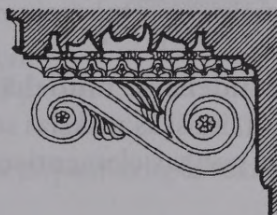
Minarets - augsts mošejas tornis, no kura muedzins sauc musulmaņus uz lūgšanu.

Minimālā māksla - 20. gs. 60. gados radies mākslas (galvenokārt

tēlniecības) virziens, kura pārstāvji veidoja izteikti vienkāršas abstraktas formas un kontsrukcijas.

Modernisms - plašs 20. gs. mākslas virziens, kura pārstāvji noraidīja tradīcijas, kāpināja tēlojuma vispārinājumu, emocionālu izteiksmību un dekoratīviti.

Modulis - arhitektūrā - pieņemta mērvienība arhitektoniskā objekta proporcionēšanai.

att.54

Modiljons - konsole burtā "S" veidā ar volūtām. Balsta dzegu vai citu izvirzītu arhitektonisku elementu (att. 54).

Molberts - (vāc. Molbrett) - paliktnis, uz kura mākslinieks gleznojot novieto rāimim uzvilkto audeklu, dēli u.c.

Monolīts - (gr. Monolithos - izcirsts no viena akmens blūka) - vesels, viengabalains, no viena blūka izcirsts (pieminekļis, kolonna u.c.).

Monstrance - dekorēts katoļu baznīcas kulta piederums, kurā atrodas dievmaize.

Monumentāls - 1) monumentam raksturīgs, tāds, kas savu izmēru, diženuma un nozīmības ziņā līdzīgs monumentam (runājot par mākslas darbiem); monumentālā glezniecība - ar arhitektūru saistīta glezniecība - freskas, mozaīkas un vitrāžas; monumentālā tēlniecība - pieminekļi;
2) pamatīgs, milzīgs.

Monuments - (lat. Monumentum) - liels pieminekļis, celtnē izcila notikuma vai personas atcerei.

Moreska - plakans ornaments no izteikti stilizētām vijām, ziediem un lapām.

Mošeja - musulmaņu kulta celtnē, dievkalpojumu norises vieta.

Mozaika - (it. Mosaico) - 1) attēls, kas izveidots no atsevišķiem savstarpēji ļoti cieši pieguļošiem krāsainiem (stikla, marmora, krāsainu akmeņu, koka, metāla, emaljas u.c.) gabaliņiem; 2) raibs maisījums, mistrojums.

Mudehārs, mudehāra stils - 11.-16. gs. Spānijas arhitektūras un lietišķās mākslas stils, kurā savienojas arābu mākslas tradīcijas ar gotikas elementiem.

Mutuli - taisnstūrveida plātnes doriskā ordera dzegas apakšpusē.

Muzejs - zinātniski pētnieciska un izglītojoša kultūriestāde, kas vāc, zinātniski apstrādā, glabā, pēta, eksponē un popularizē dabas, vēstures, materiālās un garīgā kultūras pieminekļus.

Nekropole - kapu komplekss senajos kultūras centros. Nekropoles bija izplatītas Senajā Ēģiptē (faraonu un augstmaņu kapenes), Persijā, Senajā Grieķijā (Dipila kapenes netālu no Atēnām).

Neoklasicisms - 20. gs. pirmās puses Amerikas un Eiropas zemju arhitektūras un mākslas virziens, kura pārstāvji atjaunoja klasicisma tradīcijas.

Nošļaupts jumts - četrslīpņu jeb "riņķī grieztais" jumts ar pilnām plaknēm visās četrās ēkas pusēs (bez zelmeņiem).

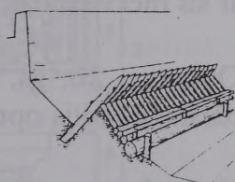
Obelisks - četrskaldņu akmens stabs, kas uz augšu kļūst tievāks un beidzas ar piramīdveida smaili; parasti ir kā piemiņas zīme, dekoratīvs elements u. c.

Orhestra - sengrieķu teātrī- laukums, kurā izrādes laikā atradās koris un aktieri.

Ornamentika - mācība par ornamentiem; kāda mākslas darba, stila utt. ornamentu kopums.

Pagoda- budistu templis; sakrālo celtnu tips.

Palisāde - stiprs žogs no stāvus zemē ieraktiem apaļkokiem, kuru augšgali nosmailināti (att. 57).

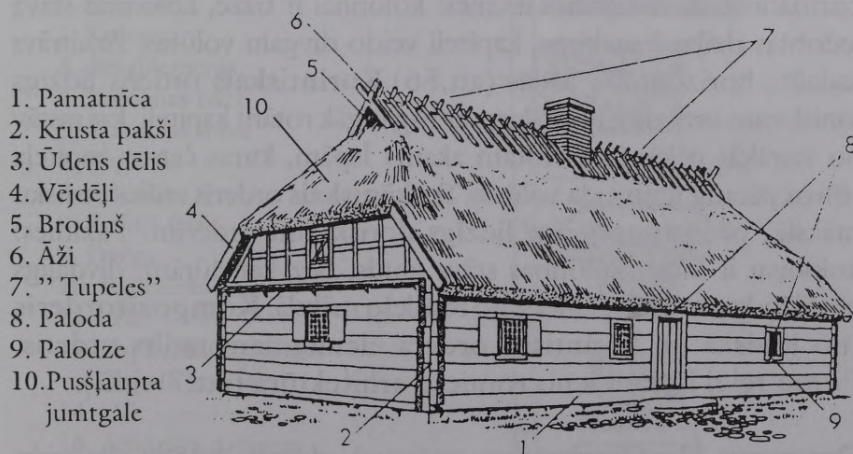

att.57

Palmete - plastisks vai gleznots ornaments stilizētas palmas lapas veidā.

Paloda - durvju vai loga aplodas augšējā līmeniskā daļa (att.58(8)).

Palodze - loga aplodas apakšējā līmeniskā daļa (arī tai piestiprinātais dēlis telpas iekšpusē) (att.58(9)).

1. Pamatnīca
2. Krusta pakši
3. Ūdens dēlis
4. Vējdēļi
5. Brodiņš
6. Āži
7. "Tupcles"
8. Paloda
9. Palodze
10. Pusšļaupta jumtgale

att.58

Odeons - apaļa celtnē muzikāliem priekšnesumiem un sacensībām Senajā Grieķijā un Romā.

Olekts - 1) veca garuma mērvienība - aptuveni 65 cm; 2) mērkoks ar šīs mērvienības iedaļām.

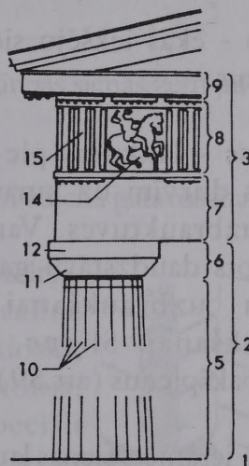
Opārts - 20. gs. otrās puses abstraktās mākslas virziens, kura pārstāvji radīja optisku ilūziju iespaidu.

Orderis - nesošo un balstīto elementu kārtojums noteiktā mākslinieciskā sistēmā. Klasiskā veidā radās Senajā Grieķijā. Orderu nosaukumi radušies pēc tiem novadiem, kur katrs no tiem radies un bijis izplatīts. Ordera galvenās sastāvdaļas ir pamatne, kolonnas, (vai pilastri) un antablements. **Doriskais** orderis ir masīvākais un smagnējākais no visiem orderiem. Tā pazīmes: kolonnas stāvā iegrieztas seklašs kanelūras, kapitelim divas daļas - chīns un abaks. Arhitrāvs gluds, antablementa frīzes joslā mijas triglīfi ar metopām (att.55). **Joniskais** orderis izceļas ar slaidām proporcijām un izsmalcinātām detaļām. Pazīmes: kolonnai ir bāze, kolonnas stāvā iedobtas dziļas kanelūras, kapiteli veido divgalu volūtas. Arhitrāvs sadalīts horizontālās joslās (att.56). **Korintiskais** orderis līdzīgs joniskajam orderim, un atšķiras ar bagātīgāk rotātu kapiteli, kas sastāv no vairākās pakāpēs kārtotām akanta lapām, kuras četros kapiteļa stūros pāraug lentveida volūtās. **Toskāniskais** orderis radies etrusku mākslā, pēc proporcijām līdzīgs doriskajam orderim. Pazīmes: kolonnai ir bāze, kolonnas stāvs gluds, bez kanelūrām, divdaļīgs profilēts kapitelis. Izplatīts seno romiešu mākslā. **Kompozīto orderis** - no joniskā un korintiskā ordera elementiem radīts orderis. Pirmo reizi lietots seno romiešu arhitektūrā (att.7-vidū).

Ornaments - (lat. Ornamentum - rotājums) - gleznots, grafisks, tēlnieciskais u.c. rotājums, kas ietilpst priekšmeta mākslinieciskajā apdarē; lieto arhitektūrā, glezniecībā, drēbju, sadzīves priekšmetu u.t.t. izgreznošanai.

DORISKAIS ORDERIS

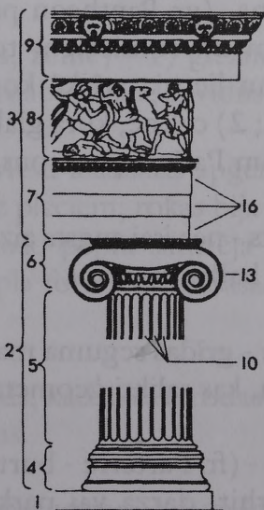
1. Pamatne
2. Kolonna
3. Antablements
4. -----
5. Kolonnas stāvs
6. Kapitelis
7. Arhitrāvs
8. Frīzes josla
9. Dzega
10. Kancelūras
11. Ehīns
12. Abaks
13. -----
14. Metopa
15. Triglifs

att.55

JONISKAIS ORDERIS

1. Pamatne
2. Kolonna
3. Antablements
4. Kolonnas bāze
5. Kolonnas stāvs
6. Kapitelis
7. Arhitrāvs
8. Zoforā frīze
9. Dzega
10. Kancelūras
- 11.- 12. -----
13. Kapitelimraksturīgās
divgalu volūtas
- 14.- 15. -----
16. Arhitrāva dalījums
joslās

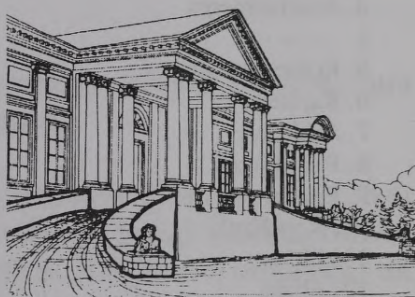

att.56

Pamatnīca - gulbūves apakšējais vainags (att.58(1)).

Panelis - ēkas iekšējo sienu apakšdaļas koka apšuvumus vai krāsojums.

Panduss - laukums pie ēkas parādes durvīm uz kuru ved slīpas uzbrauktuves. Var tikt izmantots daudzstāvu garāžās mašīnu uzbraukšanai un nobraukšanai. Slīpne, kura aizstāj pakāpienus (att.59).

Panno - ierāmēts sienas laukums, parasti rotāts ar gleznojumiem, skulpturāliem attēliem vai ornamentiem, arī pats dekoratīvās mākslas darbs, kas paredzēts šādiem nolūkiem. . att.59

Panteons - (gr. Pantheon pann- viss + theos - dievs) - 1) senajiem grieķiem un romiešiem templis, kas veltīts visiem dieviem; panteonu lietoja arī kā kopēju nosaukumu visiem kāda kulta dieviem; 2) celtne, kurā glabājas izcilu cilvēku mirstīgās atliekas, piemēram Parīzes panteons.

Parapets - ne visai augsta aizsargsiena, kas norobežo jumtu, terasi, kāpnes, balkonu u.tml.

Parkets - grīdas seguma materiāls - plāni dēļi; grīda no šādiem dēļiem, kas salikti ģeometriskā rakstā.

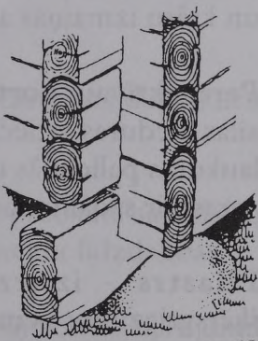
Parters - (fr. Parterre - burt. uz zemes)-skatītāju zāles apakšējais stāvs; arhit. dārza vai parka mala ar mauriem, puķu dobēm, baseiniem, strūklakām, kuras izvietotas noteiktā sistēmā.

Pasāža - (fr. Passage) - divas ielas savienjoša segta galerija (cja) ar veikalu rindu.

Paspārne arī **pažobe** - vieta pie ēkas ārējās sienas zem jumta spāru pagarinājuma, šī jumta daļa.

Pavards - 1) ietaise uguns kurināšanai un ēdiena gatavošanai; 2) plīts.

Paviljons - (fr. Pavillon, lat. Papillo - telts) - neliela, segta vieglas konstrukcijas celtnē dārzos, parkos; dārza lapene; avīžu kiosks; atsevišķa izstādes telpa izstādes teritorijā; 2) kinematogrāfijā - telpa, kas speciāli iekārtota filmēšanai (kinopaviljons).

att.60

Paviļas - atsevišķi laukakmeņi zem guļbūves pamatnīcas (att.60).

Peizāža - (fr. Paysage pays- apvidus, zeme) - 1) glezniecībā un grafikā - dabas attēlojums, ainava; 2) dabas skats, apvidus raksturs.

Pepls - (gr. Peplos) - sengrieķu sieviešu klasiskais apģērbs; divas fibulas (saspraudes) saturēja drēbi uz pleciem; rokas bija kailas un labie sāni atklāti; krokās lejup slidošo peplu saturēja ar jostu, izveidojot pārkrītošu izlaidumu; pepla forma un nēsāšanas veids varēja būt ļoti dažāds.

Perimetriālā apbūve - apbūves veids, kad ēkas atrodas cieši cita pie citas un ar ugunsmūriem saskaras.

Peripters - grieķu templis, kura būvķermeni no visām četrām pusēm ietver kolonnas.

Peristils -antīkajā arhitektūrā - kolonāde, portīks, galerija ap laukumu, pagalmu, dārzu u.c.

Perons - (fr. Perron) - 1) dzelzceļa stacijā platforma, pie kuras apstājas, un no kuras atiet pasažieru vilcieni; 2) ēkai piebūvēta zema akmens terase, kas ir bieži vien segta.

Perspektīva - plaknē tēloto objektu šķietamās lielumu, kontūru un krāsu izmaiņas atbilstoši attālumam no skatījuma punkta.

Perspektīvais portāls - arhitektoniski veidota ieeja ēkā, kurai ailas pieduras attiecībā pret sienas plakni ir slīpas. Tādējādi ailas laukums palielinās un tā šķietami kļūst dziļāka. Pieduru plaknes parasti ir sadalītas ar pakāpienveida pilastriem.

Pilastrs - izvirzījums ar taisnstūrveida šķērsgrīzumu sienas virsmā, parasti veidots pēc ordera uzbūves kolonnas shēmas (att.61).

Pilārs - balsta elements. Salīdzinājumā ar kolonnu pilārs ir masīvāks. Parasti plānā tas ir kvadrātveida vai daudzstūrainis. Ordera dalījuma sistēma nav obligāta. Saišķu pilārs - bagātīgi profilēts balsts, kas no visām pusēm ir papildināts ar pilastriem, puskolonnām, trīsceturdaļkolonnām u. tml.

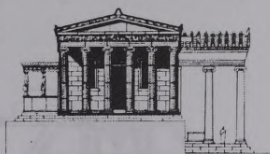

att.61

Pildīņš - galdniecības izstrādājumos (durvju vērtnēs, aizvērtņos jeb slēgos, mēbelēs paneļos u.tml.) ietvarā izstrādāts izpildījums, parasti no blīvi sadzītiem vai salīmētiem dēļiem, nereti plānāks par ietvaru.

Pilnplastika - brīvstāvoša, no visām pusēm aplūkojama skulptūra; tas pats kas apaļskulptūra.

Portiks - atklāta ēkas daļa, kuras pārsegums balstās uz kolonnām vai stabiem un kuru augšā noslēdz frontons. Parasti portiks atrodas ēkas priekšā (att.63).

Postaments - (lat. Postamentum) - (picminckļa, kolonnas) pamats; (statujas, vāzes u.tml.) paliktnis.

att.63

Predella - ierobežota, bieži vien apgleznota plakne retabla apakšējā daļā.

Prezbitērijs - priesteru telpa baznīcā, arī altārtelpas daļa, kuru parasti nošķir paaugstināts grīdas līmenis.

Profānā arhitektūra - 1) laicīgā arhitektūra pretstatā sakrālajai; 2) vispārīgā arhitektūra, kas veidota bez arhitekta līdzdalības.

Profili - dekoratīva, dažādas formas izstieptu izcīļņu un iedziļinājumu josla kokā, akmenī, keramikas materiālā vai apmetumā.

Profils - 1) objekta šķēlums attēlā ar vertikālu plakni, vertikāls griezumš; 2) sejas vai priekšmeta sānskats.

Projekts - būves, ierīces, jebkura izgatavojuma priekšmeta plāns, apraksts, tehnoloģiskā procesa shēma.

Projicēt - attēlot telpisku ķermeni plaknē; ar optisku ierīci parādīt uz ekrāna.

Propileji - monumentāli vārti, ieeja ar kolonnādi un simetriski novietotiem portikiem. Raksturīgi Senās Grieķijas arhitektūrā (tempļu kompleksu ieejas).

Proporcijas - (lat. Proportio) - 1) savstarpējs samērs, sastāvdaļu savstarpējā atbilstība; 2) matemātiskā- divu attiecību vienlīdzība.

Senā Ēġipte 4. g.t.p.m.ċ.-1.g.t.p.m.ċ.

att.64

Pildrežģis - būvveids, kad sienu koka karkasu aizpilda ar ķieģeļiem vai citu materiālu (att.62).

att.62

Piloni - monumentāli nošķeltas piramīdas veida stabi, kas akcentēja ieeju Senās Ēģiptes tempļos. Par piloniem mēdz dēvēt arī lielus, masīvus stabus, kas balsta velves vai atrodas abpus ēkas portālam.

Piramīda - (gr. Pyramis (pyramidos)) - 1) daudzskaldnis, kam pamats ir daudzstūris, bet pārējās skaldnes - trijstūri ar kopēju virsotni; 2) Senās Ēģiptes valdnieku kapenes (att.64).

Pjēdestāls - pieminckļa, statujas, kolonnas pabūve, pamats, postaments.

Plānot - sastādīt plānus, projektus; izstrādāt plānu (plānus).

Plāns - 1) attēlojums plaknē ar nosacītām zīmēm un noteiktā mērogā; 2) nodoms, iecere.

Plafons - griestu laukums ar glezniecisku vai skulpturālu apdari.

Planka - biezs dēlis (7,5 -10 cm).

Plauktiņš - arhitektoniska detaļa plakanas uz āru izvirzītas joslas veidā.

Podijs - seno romiešu arhitektūrā - paaugstinājums cirkā vai amfiteātrī priviliģētiem skatītājiem; tempļa pamatne ar pakāpieniem gala sienā.

Portāls - arhitektoniski vai skulpturāli veidota ieeja ēkā.

Proscēnijs - 1) sengrieķu teātrī - vieta, kur aktieri tēloja savas lomas; 2) mūsdienu teātrī - skatuves priekšdaļa, laukums starp priekškaru un orķestra telpu.

Prospekts - (lat. Prospectus - skats, apskats) - 1) taisna gara un plata iela pilsētā; 2) kāda pasākuma vai izdevuma plāna raksturojums.

Prostils - sengrieķu tempļa tips. Neliela taisnstūra ēka, kurai galvenajā fasādē antu priekšā atrodas četras kolonnas.

Pūrisms - 20. gs. sākuma franču glezniecības virziens, kura pārstāvji darināja klusās dabas ģeometriski stingrās formās.

Pusšļaupta jumtgale - jumta plakne ēkas galos virs nošķelta zeltmeņa (att.58(10)).

Rakurss - plaknē attēloto objektu perspektīvais samazinājums.

Rampa - (fr. Rampe) - 1) teātrī - iekārta skatuves priekšējās daļas apgaismošanai, piem. spuldžu rinda, kas novietota pie grīdas paaugstinājuma skatuves priekšā tās apgaismošanai; 2) tehn.- slīpas (piebraukšanas r.) vai līmeniskas (kravu r.) platformas preču pārvietošanai vai pārkraušanai no zemāka plaukta uz augstāka un otrādi, piem. dzelzceļu stacijās.

Rančo - lauku mājas Latīņamerikā; lopkopības ferma ASV rīctumos.

Ravelīns - fortifikācijas palīgbūve galvenās cietokšņa vaļņu sistēmas priekšā. Plānā parasti trīsstūra formā. Ravelīnu no visām pusēm ietver ūdens grāvji.

Rāte - (vāc. Rat) - 1) pilsēta, pārvaldes orgāni vācu viduslaiku pilsētās; 2) vairākās valstīs - ēka kur atrodas pilsētas pašvaldība.

Ratnīca - telpa ratu, ragavu un aizjūga novietošanai.

Reālisms - daiļrades virziens un metode, kuras pamatā ir patiesss īstenības attēlojums.

Recenzija - mākslas vai zinātniska darba kritisks rakstveida vērtējums; atsauksme.

Rekompozīcija - fragmentāras restaurācijas veids - arhitektūras pieminekļa zudušās daļas fragmenta atjaunošana. Lai atjaunoto daļu varētu atšķirt no oriģināliem celtnes elementiem, to dažkārt veido citā būvmateriālā.

Redīmeids - mākslas darbs, kas radīts no īpaši izvēlētiem, gataviem sadzīves priekšmetiem.

Redute - zemes nocietinājums ar valni un grāvi.

Relikts - priekšmets, parādība, organisms, kas ir saglabājis kā seno laiku palicka.

Relikvārijs - dekorēts kulta piederums (retāk celtnē), kurā atrodas relikvija.

Relikvijas - 1) svēto mirstīgās atliekas, arī priekšmeti, ko pielūdz; 2) piemiņas lietas, ar kurām saistās dārgas atmiņas.

Reljefs - (fr. Relief) - skat. Cilnis.

Remteris jeb refektorijs - ēdamtelpa klosterī vai pilī.

Renesanse - 1) atdzimšana, progresīvs virziens kultūras un sabiedriskajā dzīvē (Rietumeiropā 14.-16. gs.); 2) 15.-16. gs. mākslas stils, kuram raksturīga antīkās mākslas tradīciju atdzimšana (att.66); 3) atjaunotne, jauns uzplaukums.

Restaurācija - atjaunošana sākotnējā veidā (par arhitektūras, mākslas darbu, kas laika gaitā izmainījies vai sabojāts).

Retabls - altāra galda jeb menzas dekoratīvā, paaugstinātā daļa. Retabls var būt brīvstāvošs, novietots uz menzas vai nostiprināts pie sienas (att.65).

Retuša - (fr. Retouche) - zīmējuma, gleznas, fotogrāfijas labošana; reprodukcijai domāto zīmējumu (oriģinālu) kontūru speciāla pastiprināšana.

att.65

Revitizācija - sena apbūves kompleksa funkcionāla aktivizācija, pielāgojot to jaunajai sabiedriskajai funkcijai.

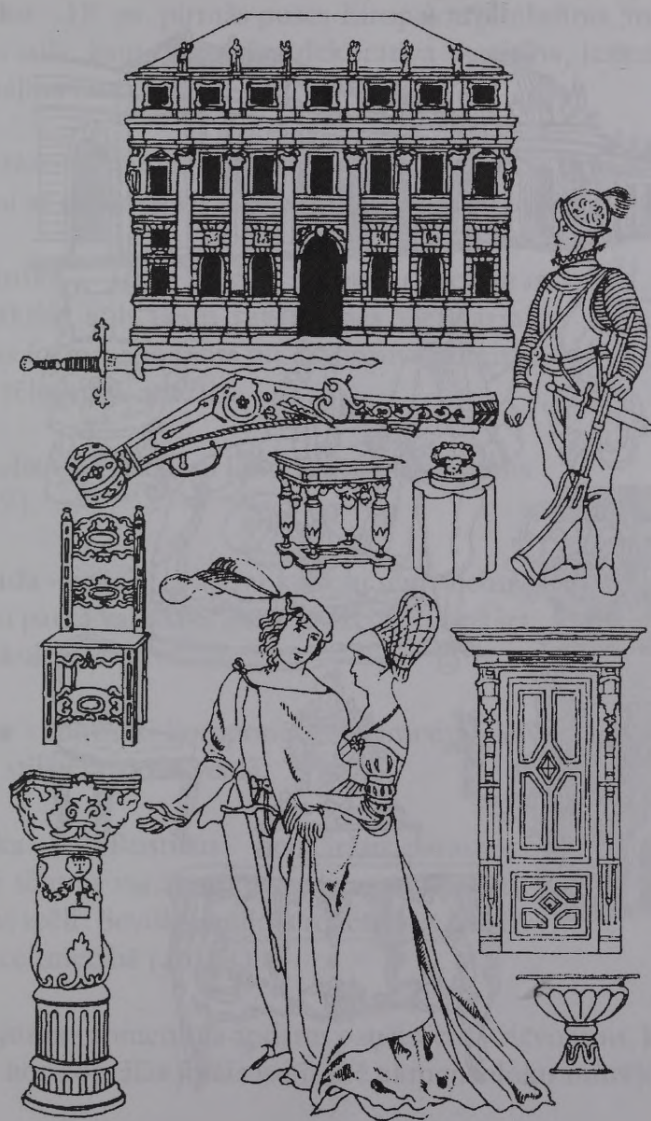
Rieris - 1) dūmvads, dūmu cja krāsns sienā; 2) iedobums, padziļinājums krāsns siltuma krāsnī; sauc arī ieris.

Rievteka - skat. Grope.

Rija - ēka labības žāvēšanai un kuļšanai.

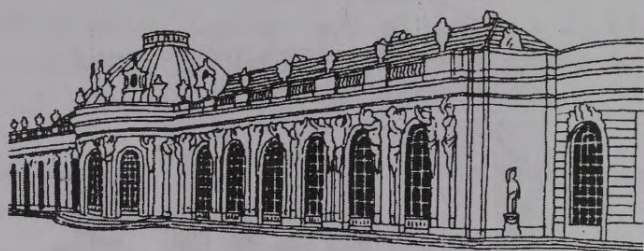
Rizalīts - uz priekšu izvirzīta ēkas daļa visā tās augstumā.

Rokajs - rokoko stila galvenais ornamenta elements, kas apvieno gliemežvāka daļas, akanta lapas un dažādas līknes asimetriskā, fantastiskā kompozīcijā (att.37 b).

Renesanse 14. gs.- 16. gs.

att.66

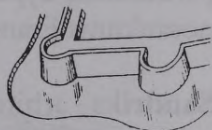
Rokoko 18. gs. pirmā puse

att.69

Rokoko - 18. gs. pirmās puses Eiropas arhitektūras, mākslas un modes stils, kam raksturīga dekoratīva bagātība, izsmalcinātība un rotaļība (att.69).

Rolverks - ornamenta sistēma manierismā, kas atgādina dzelzs kalumu ar dažādos virzienos ietītām sloksnēm (att.37 c).

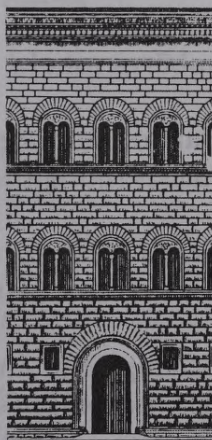
Romānika - 10. - 12.gs. Eiropas arhitektūras un mākslas stils, kam raksturīgas vienkāršas, masīvas formas, nosacīts un ekspresīvs reliģisko sižetu tēlojums (att.70).

att.67

Rondelis - apļveida vai lokveida nocietinājums (att. 67).

Rotonda - neliela, apaļa, ar kupolu segta celtnē (parasti parkā vai dārzā), kuras dzegu visapkārt balsta kolonnas.

Rozete - centriski komponēts ornamenta elements stilizēta zieda veidā.

Rustika - (lat. Rusticus - vienkāršais, parastais) -reljefs sējums vai apmetums, kas rada bagātu gaismas spēli . Sevišķi iemīlota renesanses palaco (piļu) celtniecībā (att.68).

att.68

Rustojums - apmetuma apdares paņēmieni - rievējums, kas sadala plakni horizontālās joslās vai imitē akmensbloku mūrējumu.

Rusts - četrstūrveida akmens ar rupji tēstu virsmu; arī šādas virsmas imitācijas apmetumā (att.68).

Sakristeja - īpaša telpa baznīcā, kur glabājas kulta piederumi.

Salons - 1) telpa mākslas priekšmetu vai preču (piem. apģērbu, apavu) izstrādāšanai, demonstrēšanai un pārdošanai; 2) periodisku mākslas izstāžu nosaukums Francijā.

Sandriks - arhitektoniska detaļa virs logu vai durvju ailām, dzegas fragmenta vai frontona veidā (att.71).

Sarkanā līnija - ielas robeža, arī nosacīta apbūves robeža.

Sarkofāgs - (gr. Sarkophagos- burt. mīcīšanas rīkojums) - akmens zārks, zārkvēidīgs piemineklis, kapenes.

Scēna - skatuve; skats (skatuves uzvedumā); emocionāli iedarbīgs sadzīvīgs notikums, trāsis.

Scenogrāfija - teātra izrādes u. c. skatuves uzveduma vizuālā tēla (dekorāciju, kostīmu, gaismas) veidošanas māksla.

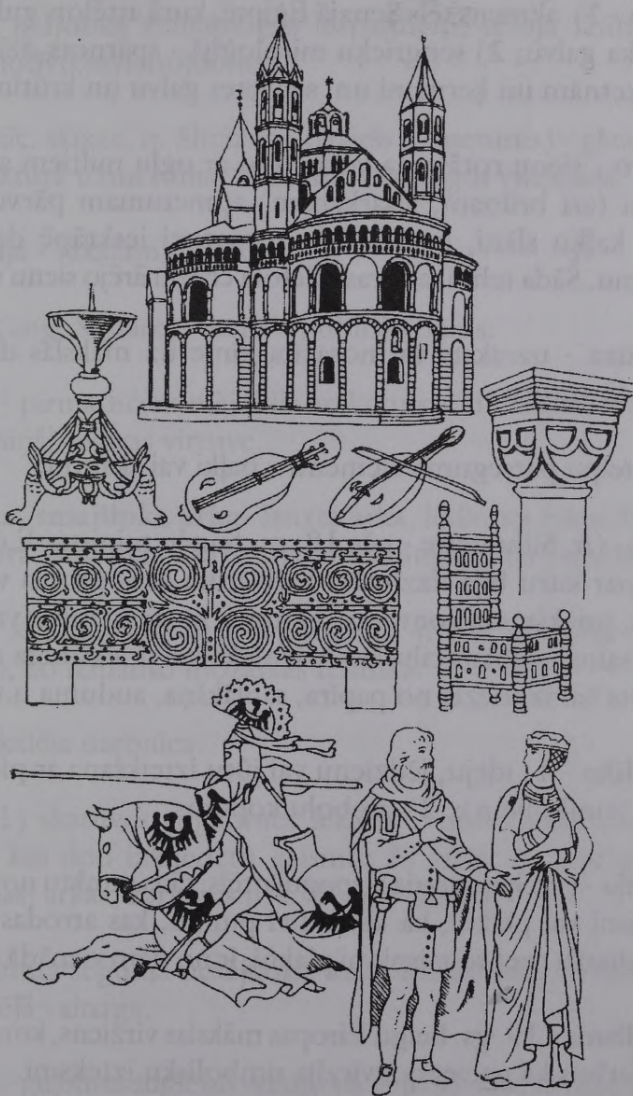
Scepteris - ar dārgakmeņiem un grebumiem izrotāts zizlis - viens no monarha varas simboliem.

Secesionisms - 19.gs. beigu un 20.gs. sākuma jugendstila un simbolisma māksla Vācijā un Austrijā.

Seriāls - sultāna pils, tās iekštelpas; pils daļa, kurā dzīvoja sievietes.

att.71

Romānika 10. gs.- 12. gs.

att.70

Sfinksa - 1) akmens tēls Senajā Eģiptē, kurā attēlots gulošs lauva ar cilvēka galvu; 2) sengrieķu mitoloģijā - spārnots dzīvnieks ar lauvas ķetnām un ķermeni un sievietes galvu un krūtīm.

Sgrafito - sienu rotājuma veids, kad ar ogļu miltiem sajauktam melnam (arī brūnam, iesarkanam) apmetumam pārvelk plānu dzēstu kaļķu slāni, kuram līdz pamatnei ieskrāpē dekoratīvu zīmējumu. Šāda tehnika parasti lietota celtni ārējo sienu rotāšanai.

Signatūra - uzraksts vai nosacīta zīme uz mākslas darba, kas norāda tā autoru.

Sijas - telpu pārseguma elementi - baļķi vai šķautņi.

Siluets - (fr. Silhouette - pēc 18. gs. franču ministra E.de Silueta vārda, par kuru bija uzzīmēta karikatūra ēkas profila veidā) -1) apveids, priekšmeta kontūras; 2) tumšs uz gaiša fona (vai otrādi), vienkrāsains, plakans cilvēka, dzīvnieka vai priekšmeta attēls, kas uzzīmēts vai izgriezts no papīra, saplākšņa, auduma u.t.t.

Simbolika - 1) ideju, jēdzienu vai jūtu izteikšana ar pieņemtām zīmēm (simboliem); 2) simbolu kopums.

Simetrija - (gr.Symmetria) -spoguļattēls; tāds punktu novietojums pret taisni vai plakni, ka katri divi punkti, kas atrodas uz viena perpendikula pret šo taisni vai plakni, ir no tiem vienādā attālumā.

Simbolisms - 19. gs. beigu Eiropas mākslas virziens, kura pārstāvji savos darbos kā galveno izvirzīja simbolisku izteiksmi.

Simbols - zīme vai tēls, kurā ietverta kāda ideja.

Sirreālisms - 20. gs. Eiropas un Amerikas mākslas virziens, kura

pārstāvji, ļaujoties zemapziņas iespaidiem, tēloja fantastiskus dažādu motīvu savienojumus.

Skice - (vāc. skizze, it. Shcizzo - pavisms uzmetums) - glezniecībā vai arhitektūrā uzmetums, tēlojums vispārīgos vilcienos.

Skriptorijs - rakstāmtelpa klosterī.

Skvērs - (ang. Square) - neliels publisks dārzs.

Slietenis - pirmatnējais mājoklis no konusveidā saslicitām kārtīm, vēlāk namiņš, vasaras virtuve.

Smailarka, smailloka arka- lauza arka, liklīnijas pārsedzes elements, kura sānu liknes krustojas arkas augstākajā punktā.

Smalta - krāsaini necaurspīdīgas stikla masas gabaliņi (parasti kubveida), ko izmanto mozaikas tehnikā.

Smēde - kalēja darbnīca.

Sofite - 1) skatuves apgaismes iekārta - horizontāli izvietotas spuldzes, kas dod izklicdētu gaismu; 2) arhit. uz leju pavērsta griestu sijas, arkas, karnīzes u. c. detaļu virsma.

Spāre - jumta seguma nesējkokšs, kura apakšējais gals balstās uz čkas augšējā vainaga.

Spārenīca - gulbūves augšējais vainags vai gulškoks uz kura balstās spāres.

Spīķeris - (vāc. Spiker) sāls, graudu un citu pārtikas produktu lielnoliktava.

Stadions - (gr. Stadion) - 1) Senajā Grieķijā - vieta kur notika sacensības skriešanā; 2) liels sporta laukums ar skatītāju tribīnēm un dažādām ierīcēm sporta sacīkšu un lielu svētku rīkošanai.

Stadula - zirgu un pajūgu novietne pie kroga.

Statnis - koka konstrukcijā stateniski iestrādāts elements.

Statuete - neliela statuja, parasti cilvēka vai dzīvnieka figūra, kas stipri mazāka par dabisko modeli.

Statuja - (lat. Statua) - cilvēka figūras, cilvēku vai dzīvnieku grupas tēls, skulptūra.

Stāvbūve - celtnē, kuras sienas veido stateniski cits pie cita likti apaļkoki vai šķautņi.

Stēla - stāvus novietota akmens plāksne, kurā iekalti cilņi vai uzraksti ar sakrālu, memoriālu vai informatīvu nozīmi. Senajos austrumos stēlu izmantoja kāda svarīga notikuma iemūžinājumam (piem. stēla ar Hammurapi likuma tekstu). Antīkajā pasaulē stēla kalpoja galvenokārt kā kapa piemineklis.

Stilizācija - 1) tēlojošās mākslas nosacītu, dekoratīvu formu pārsvars pār reālistisko dabas attēlojumu; 2) sveša stila atdarināšana.

Sters - malkas, kokmateriāla tilpuma mērvienība - 1 kubikmetrs.

Stereobats - antīkajā arhitektūrā tempļa vai (kolonādes) pamatnē, kas parasti sastāvēja no trim pakāpieniem.

Stilobats - antīkajā arhitektūrā - kāpnveidīga cokola augšējā virsma.

Stuks - mākslīgs materiāls, no kā veido dekoratīvās tēlniecības darbus, ģipša un kaļķa masa ar piedevām.

Stūpa - budistu kulta celtne - relikvārijs.

Superreālisms - 20. gs. otrās puses mākslas virziens, kura pārstāvji ar glezniecības vai tēlniecības līdzekļiem fotogrāfiski precīzi atveidoja vizuālo realitāti.

Supremātisms - 20. gs. sākuma ģeometriskā abstrakcionisma paveids Krievijā, kura pārstāvji savā mākslā izmantoja ģeometrisku figūru vai telpisku formu kombinācijas.

Šablons - forma, paraugs pēc kura kaut ko gatavo; bieži un bez radošas pieejas izmantots paņēmieni.

Šedevrs - (fr. Chef d'oeuvre) - 1) viduslaiku cunftēs - zeļļa pārbaudes darbs meistara nosaukuma iegūšanai; 2) meistardarbs, mākslas kalngals.

Šķautnis - no četrām pusēm patēsts apaļkoks.

Šķūnis - neapsildāma (parasti no dēļiem vai baļķiem celta) saimniecības ēka bez griestiem lopbarības, darbarīku u. c. glabāšanai.

Špalera - vienādi apgrieztu krūmāju vai koku rindas gar celiņu malām; īpašs iezogojums, kam piesien krūmu vai koku, lai tam piešķirtu noteiktu formu.

Štamps - parasts paņēmieni, izteiksmes līdzeklis, kas izmantots bez radošas pieejas; amatnieciskais paņēmieni mākslā.

Tabernākuls - dekorēts noslēgts skapītis altārī, kur glabājas reliģiskā rituāla trauki un piederumi.

Tamburs - torņa cilindriskā daļa zem kupola.

Taverna - neliels krogs (piem. Itālijā).

Tekstūra - cietas vielas uzbūves īpatnības.

Tektonika - celtnes konstruktīvās uzbūves mākslinieciski vispārināts atveids, kas bieži vien izpaužas arhitektoniskajā kompozīcijā.

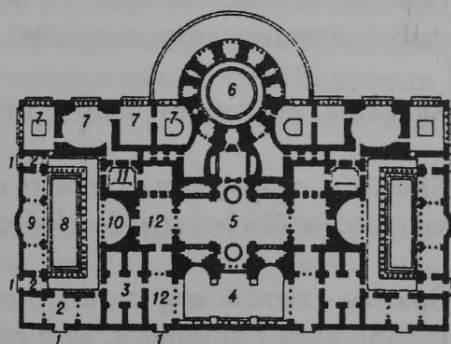
Terase - (fr. Terrasse)- 1) zemes uzbērumš, paaugstināts laukums; 2) mājai piebūvēta atklāta galerija; liels balkons; 3) līmenisks mājas jumts, ko lieto kā balkonu; 4) terases- horizontāli vai mazliet ieslīpi laukumi, kas stiepjas gar upju ieleju un jūras krastu nogāzēm, bieži vien pakāpjveidīgi, atrazdamies viens augstāk par otru.

Termas - sabiedriskās pirtis
Senajā Romā, vienlaikus
kultūras un izpriecu vietas
(att.72).

Timpanons - segments starp
romānikas vai gotikas portāla
durvju apmali un arkas loku.

Torāna - vārti mūra sētā, kas
ietver stūpi (budisma arh.).

Toga - senās Romas pilsoņa
virsējais apģērbs, apmetnis
(pilsoņiem no balta vilnas
auduma, imperatoram - no
purpursarkana auduma).

Sabiedriskā pirts Romā 3. gs.

1. iecja; 2. vestibils; 3. ģērbtuve; 4. frigidārijs
(aukstā pirts); 5. tepidārijs (siltā pirts); 6. kaldārijs
(karstā pirts); 7. atpūtas telpa; 8. palestra
(vingrotava); 9. sānu zāle; 10. eksedra
(pusloka niša ar sēdekļiem gar sienām,
viesistaba); 11. sviedrētava; 12. caurstaigājamā zāle

att.72

Torss - (it. torso) - cilvēka, statujas rumpis.

Toskāniskais orderis - skat. orderis.

Trafarets - (it. Trafaretto - burt. Caurumots) - 1) plate (metāla, celuloida vai papes), kurā izgriezts reproducēšanai domāts zīmējums; izlieto krāsošanā, kā arī uzrakstu izgatavošanai uz plakātiem, taras u.t.t. 2) uz visiem laikiem pieņemts paraugs, kam seko akli, bez kādas domāšanas; tas pats kas šablons.

Transepts jeb **šķērsjoms** - viens vai vairāki šķērsvirziena jomi, kas šķērsojot vidus un sānu jomus, rada krustveida plānu.

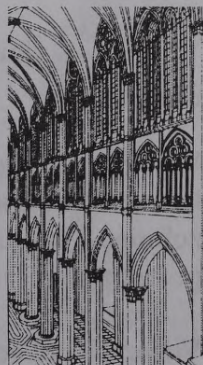
Traveja - ar velvi pārsegta telpas daļa starp balstiem (pīlāriem, kolonnām).

Treljāža - ornamentāli dekoratīvs elements, kas atdarina režģveida konstrukciju no koka līstēm, ko bieži izmanto parku arhitektūrā un apaudzē ar zaļumiem.

Tribīne - paaugstinājums publiskajam runātājam, diriģentam; būve ar pakāpeniski paaugstinātām solu rindām skatītājiem (stadionā, cirkā u. tml.).

Triforijs - trīsdaļīgs arkveida logs vai aila; trīsdaļīga arkāde (neistā arkāde) iebūvēta sienā starp galveno un sānu jomu (att.73).

Triglifs - taisnstūrveida akmens plātne ar vertikāliem iegriezumiem; mijoties ar metopām, triglifi veido doriešu ordera frīzi (att.55).

att.73

Triklīnijs - Senajā Romā - kvadrātveida

ēdamgalds, kuram trīs pusēs bija novietotas kušetes sēdēšanai maltītes laikā; arī telpa (ēdamistaba), kurā atradās triklīnijs.

Trimo - 1) liels spogulis; 2) ornamentāla loga aiļu starpa.

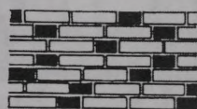
Trinītis - limenisks vai statenisks dēļu segums no reti liktiem dēļiem, kuru starpas nosegtas pirmajai dēļu kārtai virsū liekot otru.

Tunika - senajiem romiešiem - zem togas valkājams linu vai vilnas apģērbs, krekla veids.

"Tupeles" - salmu vai niedru jumta kores nostiprinājuma sastāvdaļa - leņķveida savienotas plēstas koka šķīlas, kas uzsēdinātas uz kores un nostiprinātas ar kārtīm. "Tupeļu" virkne korē veido irkojumu (att.58(7)).

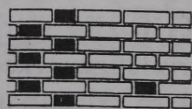
Ūdens dēlis - koka ēkas konstruktīvs un arhitektonisks elements starp sienas augšdaļu un zelmeņa apakšdaļu, apšūtās ēkās arī virs cokola. Ūdens dēlis siena plakni vai virspamatu piesedz pret lietus gāzēm (att.58(3)).

Vainags - viena kārtā ēkas stūros savienotu guļkoku.

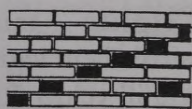
1

Vējdēļi - divslīpu jumta galos pietiprināti dēļi, kas aizsedz jumta stateniskās, atklātās malas (virs zelmiņa), lai jumta segumu pasargātu no vēja postījumiem (att.58(4)).

2

Velve - arkveidā izliekts arhitektonisks telpas pārsegums. Izgatavo no akmens, ķieģeļiem u. c. materiāliem. Īpaša velves forma ir kupols. Velves segums pazīstams jau seno Austrumu

3

att.74

arhitektūrā. Izšķir dažādus velvju tipus: ir pusaploces (cilindriskās), smailloka u. c. formas velves. Divām cilindriskām velvēm krustojoties, veidojas krusta velve.

Vendu sējums - līdz 15.gs. izplatīts ķieģeļu kārtojuma veids sienas ārējā virsmā, kad katrā kārtā aiz diviem laidiem seko viens galenicks. Ja vertikālās šuves nesakrīt, tad šādu sējumu sauc par neregulāru (att.74(1)). Ir divi regulārā vendu sējuma veidi: vertikālais (att.74(2)) un diagonālais (att.74(3)).

Vestibils - (fr. Vestibule) - prickštelpa, prickšistaba (galvenokārt sabiedriskās ēkās).

Viadukts - tiltam līdzīga virszemes inženierbūve, ceļa pārvadīšanai pāri ielejām, aizām, gravām.

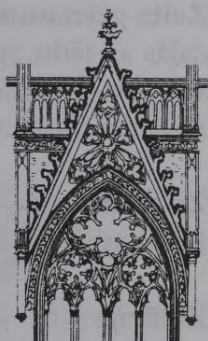
Vigvams - kupolveidīgs Ziemeļamerikas indiāņu mājoklis.

Vihara - budistu mūku klinšu klostera celtnē.

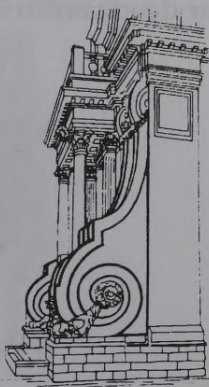
Villa - vasarnīca, māja ārpus pilsētas.

Vimpergs - augsts, smails dekoratīvais frontons. Tas noslēdz portālus un logu dekorējumus gotiskām ēkām (att.75).

Volūta - arhitektoniski dekoratīva detaļa spirālveida ievijuma formā (att.76).

att.75

att.76

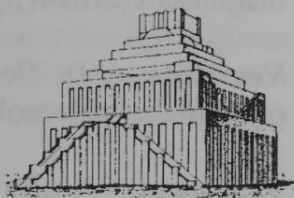
Zelmenis - jumtgalc, ģēvelc. Divslīpju jumtu noslēdzošā siena. Atšķirībā no frontona zelmini neaptver dzegas (att.77).

att.77

Zelta griezums - nogriežņa AC dalīšana divās daļās ar tādu aprēķinu, lai tā garākā daļa AB attiektos pret īsāko BC, tāpat kā viss nogrieznis AC attiecas pret AB (t.i. $AB:BC=AC:AB$).

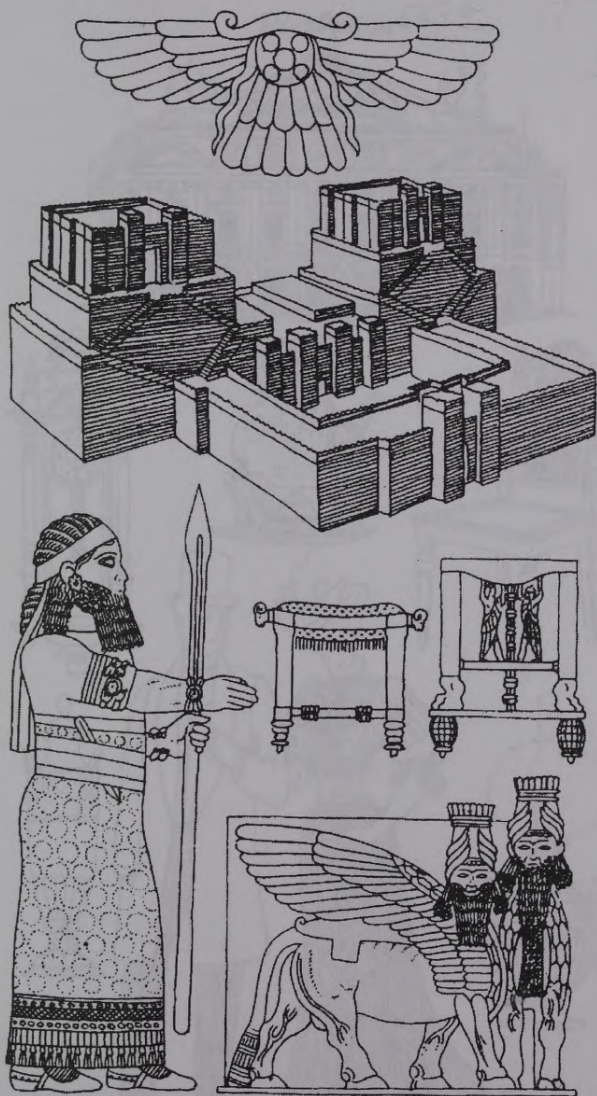
Zikurāts - pakāpjveida tornis (arī templis) Babilonijā (att.78,79).

att.78

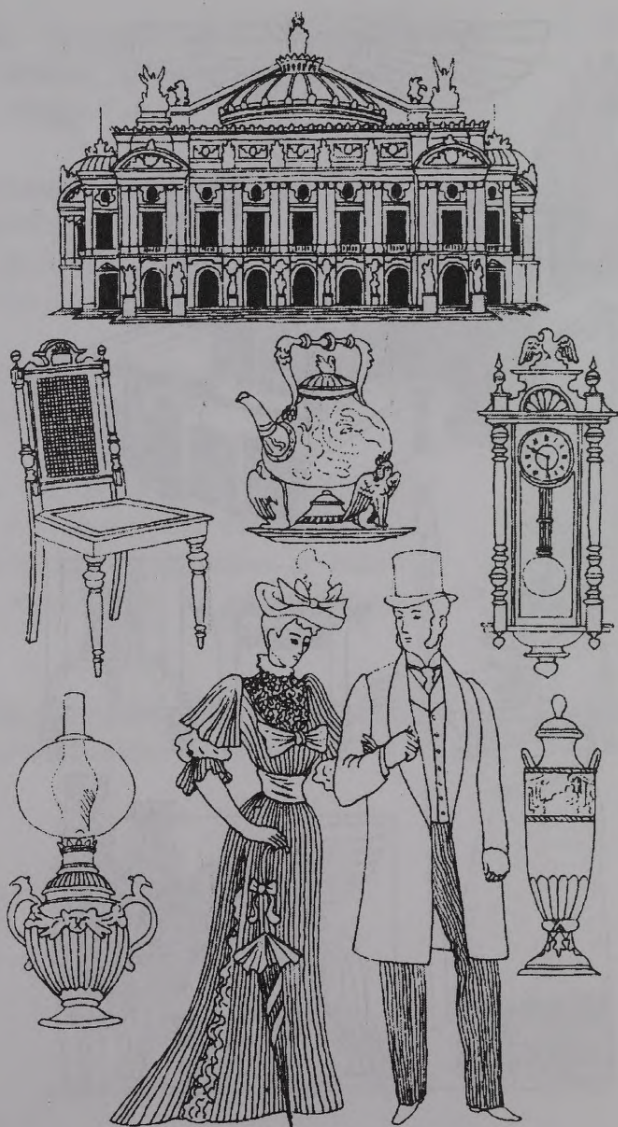
Žalūzija - (fr. - jalousie) - režģoti logu slēgi (sastāv no koka vai cita materiāla plāksnītēm, kas sastiprinātas ar auklām) gaismas regulēšanai un gaisa apmaiņai telpā.

Žirandole - 1) sienas svečturis ar vairākām svecēm; 2) strūklaka ar daudzām strūklām.

Mezopotāmija 4 g.t.p.m.ē.- 1.g.t.p.m.ē.

att.79

Eklektisms 19. gs.

att.80

Piezīmēm

Piezīmēm

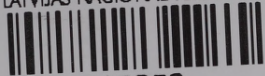
IZMANTOTĀ LITERATŪRA.

- Apsītis V. Brīvības pieminēklis. - R., 1993
Cielava S. Vispārīgā mākslas vēsture. - R., 1998
Cielen-Eliass M. Viduslaiku māksla. - R., 1924
Erdmanis G. Kurzemes viduslaiku pils. - R., 1982
Grosmane E. Ventpils koktēlnieki. - R., 1981
Holcmanis A. Vecrīga - pilsētvēsturisks ansamblis. - R., 1992
Jansons G. Kurzemes pilsētu senās koka čkas. - R., 1982
Kačalova T. Mākslas vēstures pamati - I. - R., 1976
Krastiņš J. Jūgendstils Rīgas arhitektūrā. - R., 1980
Krastiņš J. Eklektisms Rīgas arhitektūrā. - R., 1988
Lancmanis I. Liepāja no baroka līdz klasicismam. - R., 1983
Lancmanis I. Jelgavas pils. - R., 1986
Latviešu konversācijas vārdnīca. - R., 1939- 40
Svešvārdu vārdnīca. - R., 1996
Кульпе Т.Л. Основы архитектуры. - М., 1989
Популярная художественная энциклопедия. I-II - М., 1986
Bilang K. Die großen Entdeckungen im Spiegel der Kunst. - L., 1973
Fehlig U. Kostumkunde. - L., 1980
Gutkowska-Rychlevska M. Historia ubiorow. - W., 1968

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLARS

o. 80

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0304017253

98-3
L 596

ARHITEKTŪRAS TERMINU

V Ā R D N Ī C A

ISBN 9984-562-83-2